

dec 2019

oud neis

nieuwsblad voor de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken

Inhoudsopgave

In memoriam Fred Koffeman	2
Voorwoord	4
Van het bestuur	4
Mauritstorens	6
De overstroming van Oosterhout in 1820	6
Familie Wanders (2)	11
De 'Zevenster'	17
Excursie in de Betuwe	33
Terugblik Tabula Batavorum 2019	35
Lopen langs de Linge	35
De Betuwe in de 2 ^e Wereldoorlog	36
Straatnaam John R. Towle	37
Het oorlogsverhaal van de Betuwe	40
Schuilen en vluchten	45
Water en Vuur	46
Herdenking van de Exodus	47
Pad van de Vrijheid	49
Theater Over en Weer 2020	50
De Duitse bezetting	52
Van alles van vroeger....	67
Sponsoren	68

Colofon

Uitgave van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken

www.historischekringoosterhout.nl
istorischekringoosterhout@gmail.com

Redactie en opmaak Oud Neis:

Dini Huijbers
 Loenensestraat 3A, 6677 PL Slijk-Ewijk
 06-36565385
ralfendini@dinih.nl

Ontwerp omslag: Marlous Bervoets

Eindredacteur: Krijno Horlings
khorlings@upcmail.nl, 06-55021953

Secretariaat:

Nienke Faber
 Weem 26, 6675 EB Valburg
 0488-431734
nienke26@xs4all.nl

Asp. penningmeester:

Pieter Severijn

Contributie:

Leden € 17,50, huisgenoten € 5,00

Bank:

rekeningnr. NL60 RABO 0139 8074 03
 t.n.v. Historische Kring Oosterhout,
 Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken

Werkadres/archief: Dorpshuis De Schakel,
 De Honsvoet 2, Oosterhout

Werkavond:

Elke donderdagavond vanaf 20.00 uur
 Juli en augustus gesloten

Bestuur Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken

John Mulder (voorzitter)	Oosterhout
Nienke Faber (secretaris)	Valburg
Pieter Severijn (aspirant) penningmeester	
Marlous Bervoets	Elst
Frans Spaan	Oosterhout
Krijno Horlings	Valburg

In memoriam Fred Koffeman

penningmeester van de Historische Kring

John Mulder

Onverwachts overleed op maandag 22 juli Fred Koffeman in het ziekenhuis. Hij zou op 26 juli 71 jaar worden. Fred was penningmeester van onze Kring. Die functie heeft hij de afgelopen 6 jaar met verve uitgevoerd.

Geboren in Meteren in de Tielerwaard, getogen in Apeldoorn op de Veluwe, volgde Fred daar de HBS. Daarna deed hij de accountantsopleiding van het NIVRA (Nederlands Instituut voor Register Accountants) en de Belastingacademie.

Tijdens zijn studie werkte hij bij de controle bij de Rijksaccountantsdienst in Arnhem en Nijmegen.

In 1977 werd Fred Registeraccountant en in 1983 hoofd van de controledienst op het ministerie van Financiën. Om na vier jaar terug te keren naar de Rijksaccountantsdienst in Nijmegen en Arnhem.

In het begin van deze eeuw werd hij Hoofd van Dienst op het belastingkantoor in Oss. Zijn carrière sloot hij af als teamleider van De Natuurschoonwet in Den Bosch. Daarnaast was Fred jaren actief in het bestuur van het NIVRA en Alfa, de Raad van Bestuur van de Rabobank, 33 jaar penningmeester van Tennisclub Valburg en vele andere verenigingen.

Na menig jaar met hun gezin in Valburg doorgebracht te hebben, verhuisden Fred en Con naar de prachtige boerderij Nieskensland op Loenen. Daar leerde ik als lid van de Monumentencommissie van de nieuwe gemeente Overbetuwe Fred en Con kennen. Ze hadden een aanvraag met ontwerp-tekening bij de gemeente ingediend voor de bouw van een nieuwe schuur. Ze hadden hun zaakjes prima voor elkaar. Na een plezierig bezoek aan Nieskensland heeft de monumentencommissie positief geadviseerd. Dat was voor mij aanleiding om Fred en Con te vragen mee te doen met het

Alterra-project vanwege het 'Jaar van de boerderij'. Zij gingen op zoek naar de historie van hun boerderij en dat leverde veel nieuwe gegevens op.

Con werd penningmeester in ons bestuur met Fred als steun in de rug.

In 2013 kwam Fred ons bestuur als penningmeester versterken. Fred was een getal-
lenman die de kas van onze kring fantastisch beheerd heeft. Tijdens de bestuursver-
gaderingen was hij enerzijds gedecideerd als iets niet kon en soepel als het wel ging.
De nodige humor ontbrak niet.

Natuurlijk waren Fred en Con van de partij als we samen met Liesbeth de jaarlijkse
excursie organiseerden. Met zijn vieren trokken we er op uit. Freds voorouders
kwamen van Urk. Op Urk (en niet in Urk, aldus Fred) ontmoetten we een Urker op de
stoep van een restaurant. Fred stelde zich voor met zijn kenmerkende stem: Koffe-
man! De Urker gaf hem hand en stelde zich eveneens voor: Koffeman! Dat was la-
chen! Overigens hebben we tijdens de excursie op Urk fantastisch geluncht in een
visrestaurant. Fred was apetrots! De voorbereidingen van de excursie eindigden altijd
met een etentje onderweg. Erg gezellig.

Fred kampte al jaren met gezondheidsproblemen (slechte bloedvaten), zodanig dat
ze hun stekkie op Nieskensland moesten opgeven. Ze kochten een prachtig huis in
Elst. In augustus zouden ze verhuizen en rond die tijd zou Fred nog een uitgebreid
medisch onderzoek ondergaan. Het is er niet meer van gekomen. Helaas!

We zullen hem missen!

Voorwoord

Krijno Horlings

Het is gebruikelijk dat Oud Neis twee keer per jaar verschijnt om de lezers op de hoogte te brengen van wat in het verleden in onze omgeving gebeurde en hoe daar in het heden mee wordt omgegaan. Door omstandigheden kwam het er afgelopen zomer niet van. Daarom presenteert het bestuur van onze 40-jarige Historische Kring u met plezier een dubbeldik herfst- en winternummer. Met 'neis' van vroeger, waaronder de Mauritsstorens, die een nieuw leven krijgen, de overstroming van Oosterhout in 1820, het vervolgverhaal over de familie Wanders, de 'Zevenster' in Slijk-Ewijk, 'neis' van recenter datum en een aantal publicaties met een historische lading.

Het accent in dit nummer ligt op de oorlogsjaren in de vorige eeuw en de gevolgen daarvan, die tot op heden doorwerken. Die donkere periode wordt belicht, om de slachtoffers te eren en van het verleden te leren.

Operatie Market Garden werd in september uitgebreid herdacht, maar daarmee zijn de activiteiten niet afgelopen. In 2020 wordt aandacht besteed aan 75 jaar bevrijding.

Daarnaast komen nog meer onderwerpen aan de orde, zoals de excursie van 16 november en is er uiteraard weer een recept in de sfeer van deze onderwerpen.

Van het bestuur

Nienke Faber

Leden

Wij ontvingen een opzegging van de heer en mevrouw Wiersma, mevrouw Klomp en mevrouw Zeestraten uit Oosterhout en de heer en mevrouw Van den Berg uit Wageningen.

Nadat haar man in 2018 overleed is mevrouw Beumer uit Oosterhout in april overleden.

Als nieuwe leden heten wij welkom: de heer Ben Wijdeveld in Eindhoven, Walter Stietinga uit Oosterhout, Dirk-Jan van Eldik, Miriam Wijbenga, Rogier Gijsbers van Wijk en Mjan van der Heijden uit Slijk-Ewijk en Marcel Rijzewijk uit Valburg.

Uitnodigingen per mail

Tot voor kort stuurden wij de uitnodigingen per post naar enkele mensen van wie wij het mailadres niet kennen of die geen mailadres hebben. Met name om portokosten te besparen sturen wij uitnodigingen voor de ledenvergadering, lezingen en de excursie alleen per e-mail. Data van onze activiteiten worden zoveel mogelijk in Oud Neis bekend gemaakt en staan ook op de website.

Jaarverslag 2018

De vereniging telde eind 2018 174 leden, waaronder zeven bevriende kringen en twee bibliotheken. De vorige ledenvergadering vond plaats op 27 maart 2018 in Café de Viersprong in Valburg.

Het bestuur vergaderde vijf keer.

In 2018 werd Oud Neis tweemaal uitgebracht. Oud Neis werd gesponsord door Assurantiekantoor Derksen B.V., Grafisch Bureau A&K en Bosland Adviesbureau, Rabobank en K3 Delta, waarvoor onze dank.

Lezingen en excursie in het verslagjaar 2018

Direct aansluitend aan de algemene ledenvergadering op 27 maart 2018 gaf regio-archeoloog Joris Habraken een boeiende lezing over 'Archeologische opgravingen in de regio', met name de Danenberg, Park 15 en Molenzicht bij Valburg. De bodem bevat tal van bodemschatten, die door onderzoek in beeld komen en daarmee een beeld geven van het leven in vroeger tijden.

Op zaterdag 20 september voerde de jaarlijkse excursie naar het stoomgemaal De Tuut in Appeltern, het historische stadje Megen aan de Maas voor een prima lunch. Daarna door naar het Textielmuseum in Tilburg, waar we door vertraging helaas later aankwamen dan gepland. De vrijwilligers die ons rondleidden vertelden enthousiast en deskundig over het werk in hun monument.

Megen aan de Maas

Op 21 november gaf Louis Dolmans een interessante lezing 'Nieuwe teelt van oude granen'. Dolmans sprak over de (rendabele) biologisch dynamische wijze teelt van oude graanrassen op de Doornik Natuurakkers.

Met respect voor de natuur, die daar volop tot groei en bloei komt. Door de akkerlanden te verrijken met planten ontstaat ook een goede voedingsbodem voor insecten, die in de verarmde grond met eenzijdige gewassen zoals mais en raaigras geen overlevingskansen hebben. Zo wordt het boerenland weer aantrekkelijk voor allerlei vogelsoorten.

Tabula Batavorum: in 2018 heeft de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken geen bijdrage ingebracht.

Zie voor meer informatie over deze onderwerpen www.historischekringoosterhout.nl

Structurele activiteiten

- Jos Spaan beheert de website www.historischekringoosterhout.nl.
- Project digitaliseren archief (foto's, archiefstukken) gaat vrijwel wekelijks door.
- Mieke van Veen neemt deel aan de redactie Tabula Batavorum.
- Frans Spaan is lid van de commissie Straatnamen gemeente Overbetuwe.
- Namens de Historische Kring neemt Frans Spaan deel aan het DOP Oosterhout, met name wat betreft het landschap en de uiterwaarden.
- John Mulder heeft namens de Historische Kring zitting in de werkgroep landschapsplan De Danenberg.

Bestuurslid Mieke Dings even terug

Na een verblijf van drie jaar met haar gezin in Singapore kwam Mieke Dings weer terug in ons land en in de Betuwe. Door haar drukke bezigheden en werkzaamheden moest ze afscheid nemen van het bestuur van de Historische Kring. Ze kreeg bloemen als dank voor haar betrokkenheid.

Pieter Severijn aspirant-penningmeester

Door het overlijden van Fred Koffeman ontstond een vacature voor penningmeester. De heer Pieter Severijn is bereid het penningmeesterschap op zich te nemen. Het bestuur draagt hem voor deze functie voor bij de ledenvergadering in maart 2020.

Contributie 2019 en 2020

Hebt u de contributie van 2019 betaald? Dank daarvoor! Nog niet? Maak snel € 17,50 over of € 22,50 (gezin) op NL60 RABO 0139 8074 03 ten name van Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.

Voor dit bedrag bieden wij onder meer lezingen en andere activiteiten, ons blad 'Oud Neis' en het jaarboek van Tabula Batavorum, de samenwerking van veel Historische Kringen in de Betuwe.

Voor 2020 gelden dezelfde bedragen. Ook deze bijdrage zien we graag vóór 1 februari 2020 tegemoet op bovenstaande rekening.

Eind 2020 bieden wij de mogelijkheid

om uw contributie vanaf 2021 automatisch af te laten schrijven.

Ledenvergadering 2020

In maart 2020 is de Algemene Ledenvergadering, waarin het bestuur verslag doet van het afgelopen jaar en de voornemens voor dit jaar. Daarna wordt een inleiding verzorgd over een actueel en historisch onderwerp. Het bestuur nodigt u hiervoor tijdig uit.

Wij wensen u in deze donkere dagen met deze dubbeldikke 'Oud Neis' veel leesplezier, ook als de onderwerpen niet allemaal tot vrolijkheid stemmen. En tot ziens in 2020.

Het bestuur van de Historische Kring en de redactie van Oud Neis wensen u een mooi en gezond 2020 toe!

Mauritstorens aan de grens van de rivier

Krijno Horlings

De 80-jarige oorlog is al geruime tijd geleden. Noordelijk Nederland ging zich verzetten tegen de Spaanse overheersing. Na de moord in 1584 op Willem van Oranje, Vaders des Vaderlands, werd zijn nog jonge zoon Maurits zijn opvolger.

Maurits leerde van de Romeinen, die indertijd de rivieren voor hun militaire macht en acties gebruikten. De Limes (grens) langs de Rijn had forten en wachttorens. De rivier diende als afscheiding en als verbinding.

Ook bij de aanvallen op en verdediging tegen de Spaansen speelden de rivieren een belangrijke rol. Als verbinding of juist blokkade, voor troepentransport en onderwaterzetting. Daarom kregen rivieren een linie van verdedigingswerken. De Spaansen leerden er van dat ze beter via het oosten (Zutphen) konden proberen om Holland aan te vallen dan vanuit het zuiden de rivieren over te steken.

Het werd een vernuftige strategische en tactische oorlogsvoering. Maar ook wreed en meedogenloos als het tot een confrontatie kwam.

In de 80-jarige oorlog van vormde vanaf 1619 de Mauritslinie, bestaande uit versterkte steden, schansen, forten en wachttorens, de zuidelijke grens van de Noordelijke Nederlanden. De wachttorens, in onze tijd bovengronds nergens meer te zien, waren bedoeld om vijandelijke bewegingen en invasies van de Spanjaarden te voorkomen en plundersers tegen te houden. Langs de Waal liep de linie van Gorinchem tot Schenkenschans, waar 54 van deze torens hebben gestaan. Het bestaan van de Mauritslinie – een verdedigingslinie van tientallen wachttorens langs de Waal – is nu nog maar bij weinig mensen bekend.

Stichting Onze Waal zet zich in om op een aantal plaatsen torens terug te bouwen of te verbeelden, zodat een wezenlijk onderdeel van onze geschiedenis weer in het landschap waarneembaar en beleefbaar wordt. Dit gebeurt in samenwerking met 'iedereen langs de Waal'.

Met medewerking en bijdragen van veel instanties en organisaties waren voldoende middelen bijeengebracht om een door Jeroen Hoogstraten ontworpen 'Mauritsstoren' te realiseren. In vijf dagen had een bouwploeg van vrijwilligers het stalen skelet in de Bemmelse Waard, niet ver van de Waal, aangekleed.

Op 16 november werd het bouwwerk officieel 'geopend'.

Zo'n honderd belangstellenden luisterden in de Veldschuur in Bemmel naar een toelichting door Louis Dolmans over het idee, het ontwerp en het proces. Daarna liep het gezelschap naar het ver in de uiterwaard gelegen baken en werd verwelkomd door trompetters in de toren. Wethouder Theo Jansen van Lingewaard had een passende toespraak en sprak de intentie uit dat er nog veel meer Mauritsstorens in het landschap zichtbaar gemaakt zouden worden. Hij hees de symbolische vuurbal en het hele gezelschap zong, begeleid door een koor en de trompetters, 'Merck toch hoe Sterck' uit Valerius Gedenck-clanck (1626), een lied over het ontzet van Bergen op Zoom in 1622, kort na afloop van het Twaalfjarig bestand. Het was een zeer geslaagde opening met terug in de Veldschuur een lange en geanimeerde nazit.

Op 23 november werd in 'Bellevue' aan de Waal in Tiel, nu '3 Zussen' geheten, het boek 'De Mauritslinie, strategisch steekspel langs de Waal', gepresenteerd. Louis Dolmans was weer gastheer, schrijvers Wim Huijser en Rien van den Heuvel vertelden over hun ervaringen met het leven in het rivierengebied en het schrijven van het boek. Historisch geograaf Ferdinand van Hemmen ging kort in op de geschiedenis en enige notabelen van beide zijden van de Waal kregen een exemplaar uitgereikt. Het mooi geïllustreerde boek gaat met name over veldheer Prins Maurits, de Vestingdriehoek Gorinchem – Woudrichem – Slot Loevestein, fort De Voorn tussen Maas en Waal en over de zeer strategisch gelegen Schenkenschanz, waar de Nederrijn en de Waal zich indertijd splitsten.

De aantrekkelijke uitgave van 165 pagina's kost € 22,50.

De overstroming van Oosterhout in 1820

Krijno Horlings

Op 20 januari 2020 is het een gedenkwaardige dag voor Oosterhout. Tweehonderd jaar geleden brak de dijk die het dorp moest beschermen tegen het water. In heel het rivierengebied en ook in de IJssel was het water hoog en vol met ijs. Als dat gaat kruien is er geen houden aan.

De doorbraak in 1658

Al eerder, in 1658, was de dijk doorgebroken. Direct langs het diepe water van de Waal lag een zogenoemde schaaldijk, waardoor er minder ruimte was voor een piekafvoer. Plaatselijk bestond de ondergrond uit grof zand, afkomstig van vroegere rivierbeddingen. Deze dijk was daardoor bijzonder kwetsbaar voor ondermijning door het stromende water en had het in de voorgaande eeuw al meerdere keren begeven. Op 19 januari 1820 stond het water door aanhoudende regen erg hoog en een storm zorgde voor golfwerking tegen de dijk. Niet ver van de dorpskern begaf de dijk het. Het binnenstromende water schuurde een elf meter diep gat in de grond uit. De dijk werd opnieuw opgeworpen aan de landzijde van de kolk.

Verwoestend water in 1820

De tweede keer dat de dijk op deze plek doorbrak was in 1820, een rampjaar voor het hele rivierengebied. Na een strenge winter trad de dooi in en overal op de Waal ontstonden ijssdammen die het water opstuwden. De kwetsbare dijk bij Oosterhout brak op meerdere plekken door, waarbij grote overstromingskolken

ontstonden. Ook de dijk rond de kolk begaf het. Er ontstond een nieuwe kolk die samenvloede met de oudere. Zo ontstond de grote Verburgtskolk, vernoemd naar een boer die het grootste deel van zijn bedrijfsgebouwen had zien wegspoelen. Het hoogwater had Oosterhout zwaar getroffen. Boerderijen waren weggespoeld, veel landbouwgrond was verloren gegaan en ook het Huis Oosterhout (afbeelding) had het moeten ontgelden. Op de plek van de vroegere dijk lagen nu meerdere grote kolken. Op ruime afstand van de kolken werd een nieuwe rechte dijk aangelegd. Het dorp werd op een veiliger plek opnieuw opgebouwd, net als Huis Oosterhout. Wie nu door de uiterwaarden wandelt, ziet daar nog de sporen van het vroegere dorpsleven. Een pad met doornstruiken erlangs herinnert aan een oude dorpsweg; en grillige opeenhopingen van aarde zijn relictten van de schaaldijk.

(bron: *Mijn Gelderland*)

Niet alleen Oosterhout

In een verslag met 27 (!) coupletten is deze ramp op rijm gezet. De titel is ook lang: 'Droevig en omstandig verhaal wegens de verschrikkelijke overstromingen, Welke door geheel Gelderland, Brabant, en veele andere Steeden heeft plaats gehad, in het laatst van January 1820. Waardoor veel Menschen en Vee zyn omgekomen.'

Hier het 3e, 4e, 5e, 6e en 11e couplet in redelijk begrijpelijk Nederlands.

't Nabuurig Gelderland, moet thans het noodlot draagen,
't Ys kruid op elkaêr, geen Dyk kan zulks verdraagen,
Het staat als Bergen hoog, rondsom deez' gansche Oord,
Verwoesting is het geen, waar van men daag'lyks hoord.

De Rhyn, de Maas en Waal, die zyn door 't Ys bedolven,
Thans weder los geraakt, zag men de Watergolven,
Die kruidde het Ys op een, verhief zig bergen hoog,
Met zulk een woest geweld, dat alles zig bewoog.

Te Nymeegeen hoorde men, alöm de noodklok kleppen,
Elk was in stille rust en poogde hun te reppen,
Het water stond toen reeds, ruim twintig voeten hoog,
Met Ys en Sneeuw bedekt; 't was yslyk voor elks oog.

De Huizen spoelden weg, en Mensch en Veê verdrongen,
Een Roomsche Kerk is, ook in de Vloed verzonken,
Van Oosterhout tot deez' Stad, staat 't water tot aan 't dak,
Der Huizen; welk een ramp; noodlottig ongemak.

De Waaldyk moest ook meê, voor 't golvend Water wyken,
En Huis, en Schuur en Stal, ja! alles moest bezwyken,
Den teedre Zuigeling, aan 's Moeders Borst gehegt,
Werd door het golvend Nat, hun leeven reeds ontzegt.

Zie voor het hele gedicht

https://www.dbnl.org/tekst/_dro003droe01_01/_dro003droe01_01_0001.php .

Mijmeren over heden en verleden

Er is een idee om een bank te plaatsen met zicht op en de weggespoelde plek en informatie over deze ramp. Daarvoor is (ook financiële) medewerking van andere partijen nodig. Frans Spaan is namens de Historische Kring betrokken.

Kijken naar de plek

De Historisch Kring wil in het voorjaar van 2020 met name voor bewoners van Oosterhout en Nijmegen Noord een excursie bij de dijk organiseren. Dan wordt ter plekke aangegeven waar het dorp lag en na de ramp haaks op de rivier is herbouwd. Nog altijd zoeken we waar de kerk heeft gestaan, ergens in de huidige uiterwaarden. Grondboringen hebben tot nu toe niets opgeleverd.

Nog een verdwenen kerk

Ook bij Slijk-Ewijk heeft een kerk gestaan, die nu niet te lokaliseren is. Mogelijk komen we daar ooit nog meer over te weten.

Hoe de landbouwers Wanders uit Oosterhout verdwenen (2)

John Mulder en Frans Spaan

In 1870 betrok het echtpaar Wanders-Saaijer de boerderij de Stadsbouwing tegenover de Altena¹. We zijn toen teruggegaan naar de Oosterhoutse grootgrondbezitters in 1832, waaronder de stad Nijmegen met ruim 90 ha in eigendom en niet 75 ha zoals we voorheen vermeldde. Voordat we verder gaan met het reilen en zeilen van de familie Wanders duiken we wat dieper de historie in. Eerst tonen we het bodemgebruik in de toenmalige dorpspolder Oosterhout in 1832.

afb. 1 bodemgebruik in Oosterhout in 1832 (HisGis Gelders Archief).

Legenda: blauw: water en moeras; donkergroen: bos; groen: boomgaard; lichtgroen: weiland; bruin: bouwland.

Stad Nijmegen bezat in 1832 veel landerijen in Oosterhout.

De uiterwaarden waren voornamelijk in gebruik als weiland en die tegenover de Peperstraat als moeras. Het binnendijkse gebied bestond in 1832 vooral uit bouwland en de lager gelegen nattere gronden waren weiland. Bij de Altena kwam bos voor (elzen- of wilgenpassen). De Dijkstraat was toen vanaf de Peperstraat tot even voorbij de Krakenburgse straat een onverharde weg en vandaar richting Slijk-Ewijk een uitweg die in gebruik was als bouwland. Volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (OAT) had de stad Nijmegen twee boerderijen in bezit². De ene was een huis met erf en tuin, gelegen zuidelijk langs de Dijkstraat (nu Freesia Zeestraten), de andere lag ten noorden van de Dijkstraat en wordt beschreven als zijnde een erf met schuur.

Rond 1800 moet dat nog een boerderij zijn geweest (vergelijk afb. 2 en 3).

Vanaf de bandijk bij de Altena liep een uitweg naar de Dijkstraat (afb. 2). De knik in de bandijk is het gevolg van een dijkomlegging, nadat daar in 1573 de dijk was doorgebroken³.

¹ Mulder en Spaan in: *Oud Neis dec.* 2018: 20-24.

² <https://hisgis.nl/projecten/gelderland/>

³ Mulder J.R, F. Spaan en J.G.C. de Wolf, 2002. *In de ban van de Betuwse dijken. Deel 2 Oosterhout.* Wageningen. Rapport 311.

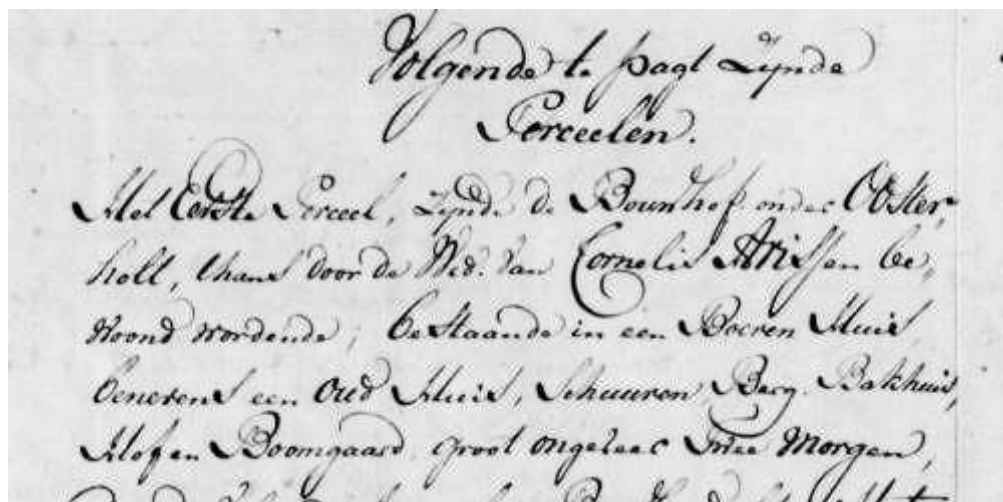
afb. 2 detail bodemgebruik 1832

afb. 3 detail kaart ca 1800 (De Man)

Perceelsnamen in voorwaarden van verpachting in 1799

We gaan wat verder terug in de tijd, want een bezoek aan de website van het Regionaal Archief Nijmegen leverde ons meer informatie op over de Oosterhoutse gronden van Nijmegen.

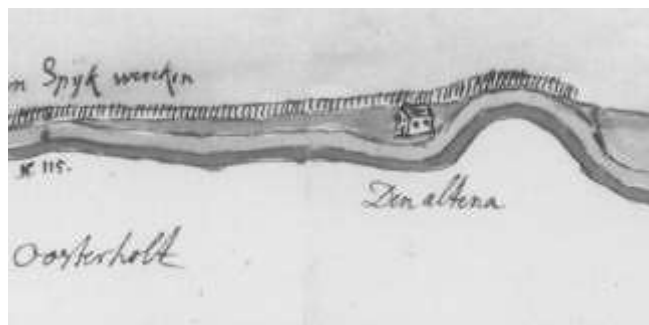
afb. 4 Detail uit 'Voorwaarden van verpachting van enkele bouwhoven en bouwlanden, gelegen onder Lent en Oosterhout' in 1799 (Reg. Arch. Nijmegen; inv. nr. 2507)

Uit de voorwaarden van verpachting van enkele bouwhoven en bouwlanden van de stad (afb. 4) in Oosterhout blijkt dat in 1799 de bouwhof zuidelijk langs de Dijkstraat bewoond werd door de weduwe van Cornelis Arissen.⁴ Die bouwhof bestond uit een 'Boeren Huis, benevens een Oud Huis, Schuuren, Berg, Bakhuis, Hof en Boomgaard, groot ongeveer twee morgen'.

Dan volgt een reeks bouwlanden: 'Het Binnen Veld, de Lange en Korte Blijk, De Haar, Het Kleine Weidje, de Lange Akkers, Het Groote Weiland, Het Leuske, Den Bunnin-gen, De Rol en de Winckel'.

En de navolgende weilanden: 'De Groote Weide, De Doorne Weide, den Dries en eenen Uitterwaard, benevens eenig Onland met Willigen bepoet, in het geheel ongeveer 87 morgen'.

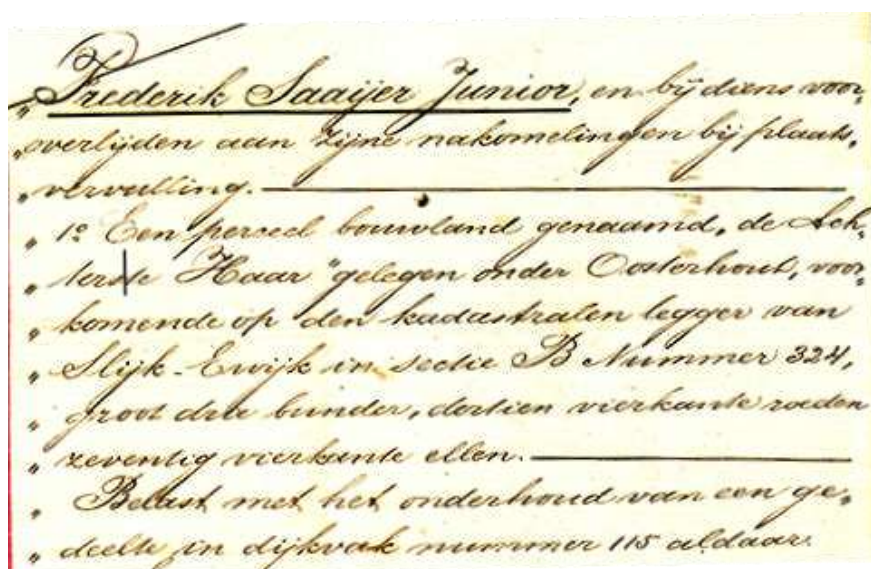
Verder moest de pachter ook nog de navolgende blokken dijk onderhouden: Nr. 100, 102, 113, 115, 118, 128, 130, 133 en 136: 'tezamen lang ongeveer 105 roeden, alle onder Oosterholt gelegen'. Op de kaart uit 1715 is dijkvak no 115 links van de Altena aangegeven.

afb. 5 detail kaart uit 1715 met dijkvak No 115 en de Altena (Sanders van Well)

Overigens legateerde Willem Frederik Saaier senior, die aan de Oosterhoutsestraat woonde (nu Rust en Vrede, W. Breunisse), in 1870 aan zijn zoon Willem Frederik

junior onder meer twee percelen genaamd de Voorste en de Achterste Haar (afb. 6). Deze percelen waren belast met het onderhoud van dijkvak nummer 115⁵.

afb. 6 uit het testament van Frederik Saaier uit 1870

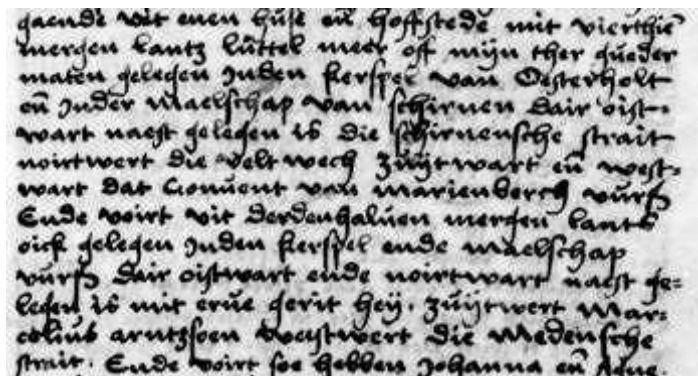
Mariënborg was in 15de eeuw eigenaar van de gronden in de maalschap Schirnen

We keren terug naar de circa 90 ha landerijen die in het bezit waren van de stad Nijmegen in 1832. Die landerijen waren in een ver verleden eigendom van de 'Priorinnen ende Convents to Marienberch vander Canonike regulier oerde' [van Windesheim]. Dat blijkt uit het Cartularium, dat is aangelegd na 1546. Het handelt onder meer over schenkingen aan en aankopen van het nonnenklooster Mariënborg. Die bestonden uit landerijen gelegen in het maalschap Schirnen (buurschap) in het kerspel Oosterhout in het Ambt van Overbetuwe. Daaronder hoorden ook twee bouwhoven bij. Als voorbeeld geven we hieronder een uitsnede van een tekst, die monniken of zusters hebben gekopieerd na 1546, maar die al dateert van 17 juli 1448⁶. Hierin droegen de gezusters Johanna en Agnese een huis en erf op aan het convent van Mariënborg (afb. 7).

⁴ Regionaal Archief Nijmegen (RAN): Voorwaarden van verpachting van enkele bouwhoven en bouwlanden, gelegen onder Lent en Oosterhout; 1799, 1808. Inv.nr. 2507.

⁵ Testament van Willem Frederik Saaier Senior te Oosterhout dd. 1 september 1870; Archief Historische Kring

⁶ Regionaal Archief Nijmegen (RAN): Cartularium van het zusterklooster Marienburg, aangelegd na 1546. Inv, nr. 2127.

Afb. 7 detail uit het cartularium van Mariënborg van 17 juli 1448, copie na 1546 (RAN)

De transcriptie is als volgt:

‘gaende uit enen huse ende hoffstede mit vierthien mergen lantz luttel meer off mijn ther gueder maten gelegen inden kerspel van Oosterholt ende inder Maelschap van Schirnen dair oistwart naest gelegen is die Schirnensche strait noirtwert die veltwech zuijrtwart ende westwart dat convent van Marienberch vurs[s[eijd]].

Ende voirt uit derdenhalven mergen lants oick gelegen inden kerspel ende maelschap vurs[s[eijd]] dair oistwart ende noirtwart naest gelegen is mit erve Gerit Heij, zuijrtwert Marcelius Arntzsoen westwert die Medensche strait’.

De Oosterhoutsestraat was toen onverhard, begroeid met gras en bestond uit drie weggedeelten: de Balverense straat, de Schirnense straat en de Medense straat. Het gebied van de Meeën strekte zich uit ten zuiden van de Nieuwe Dijk tot aan de Dorpsstraat in Slijk-Ewijk. Het betrof dus het open komgebied tussen de Waalbandijk en de Oosterhoutse straat.

afb. 8 gearceerd de bezittingen van de stad Nijmegen in 1832 in de voormalige maatschap Schirnen

Oosterhout komt relatief veel voor in het cartularium, maar ook in Slijk-Ewijk had het klooster bezittingen, evenals in Lent, Ooij, Nijmegen, Weurt, Beuningen, Winssen, Altforst en Batenburg. Na de reductie van Nijmegen in 1591 zijn de Nijmeegse geestelijke goederen en dus ook die van Mariënborg geleidelijk aan in handen gekomen van de stad. Op afbeelding 8 zijn de bezittingen van de stad Nijmegen, voorheen klooster Mariënborg, in 1832 weergegeven.

De landerijen van het klooster lagen allemaal in de maalschap Schirnen. Een maalschap is hetzelfde als een buurtschap. Er waren in de middeleeuwen in Oosterhout vier maalschappen⁷: Oosterhout, Wuurde, Balveren en Schirnen. De maalschap Balveren bevond zich in het noorden met het gelijknamige kasteel (nu boerderij Den Hartog) als kern. De maalschap Wuurde lag in het oosten met het kasteel Bronkhorst, ook wel Notenstein genoemd als kern. De zuidelijk gelegen maalschap Oosterhout is voor een aanzienlijk deel ten prooi gevallen aan de Waal. De maalschap Schirnen besloeg het westelijke gebied. De namen van de Wuurde en de Schirnen zijn in de loop der eeuwen in onbruik geraakt.

⁷ Mulder et al 2002.

Bouw van boerderij en steenbakkerij tegenover de Altena

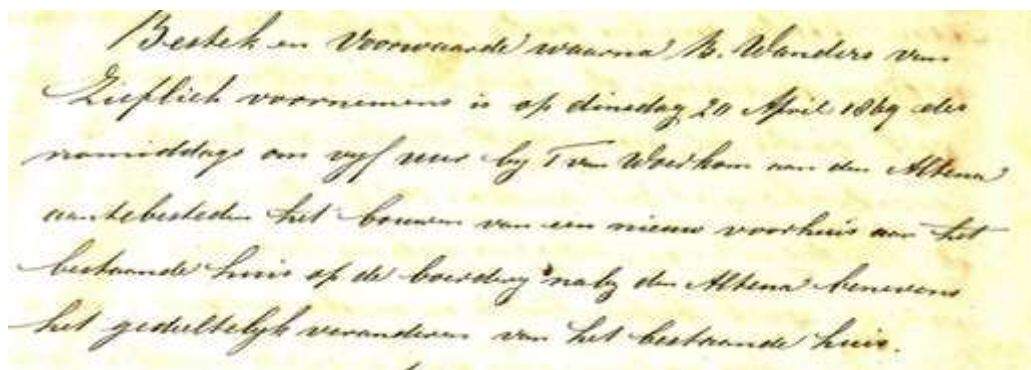
Na 1832 heeft de stad Nijmegen zijn Oosterhoutse bezittingen geleidelijk verkocht. Over die verkopen van de grond en over het jaar van de bouw van de boerderij tasten we nog in het duister. In ieder geval is een deel van de Nijmeegse gronden in het bezit gekomen van Willem Frederik Saaijer. In 1823 of mogelijk later in 1830 is vergunning aangevraagd voor de bouw van een schuur⁸.

Wie dat heeft gedaan is nog niet bekend. Een bezoek aan het archief in Nijmegen hierover staat op het programma.

Volgens Monique Welling en Ad Erken, die onderzoek verrichtten naar de geschiedenis van hun boerderij⁹, zou Groot Stadsbouwing rond 1835 zijn gebouwd. In december 1843 gaf de Valburgse gemeenteraad aan de gebr. J. en H. van Kuijk goedkeuring voor grondaankoop voor een steenbakkerij te Oosterhout¹⁰. Dat betrof het perceel kadastraal bekend onder Sectie B, nr. 227, het perceel pal naast de boerderij. Daar op zo'n 40 meter ten oosten van de Stadsbouwing maakten ze een terp om de kwel vanuit de Waal het hoofd te bieden. Op de Bult bouwden ze een steendroogoven met een dubbele zolder. De klei om stenen van te bakken haalden ze van het naastgelegen weiland ten westen van de Stadsbouwing. Dit perceel heet de 'Dellen' en de naam duidt op de lagere ligging vanwege de klei-afgraving. Tot wanneer de steenbakkerij heeft gefunctioneerd, weten we (nog) niet.

Willem Frederik Saaijer kocht rond 1850 'Groot Stadsbouwing' met een deel van de Nijmeegse landerijen. Of hij toen van de Oosterhoutsestraat naar Stadsbouwing verhuisde, weten we niet. Het kan zijn dat één of meerdere kinderen Saaijer de boerderij heeft betrokken. Onder leiding van Willem Frederik groeide het familiebezit snel, ook in Slijk-Ewijk.

In ieder geval was de Stadsbouwing in 1870 voorbestemd voor het jonge stel Bartholemeus Wanders uit Zyfflich en Johanna Saaijer uit Oosterhout, die in dat jaar trouwden. De boerderij werd eerst in 1869 verbouwd (afb. 9 t/m 12).

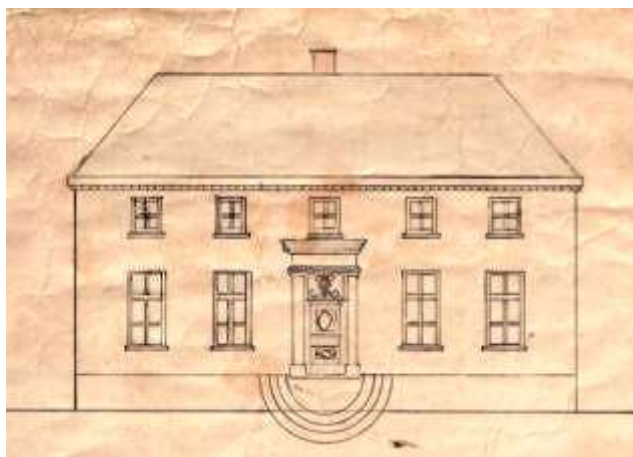
afb. 9 het eerste deel van Bestek en voorwaarde voor de verbouw van Stadsbouwing

'Bestek en voorwaarde waarna B. Wanders van Ziefflich voornemens is op dinsdag 20 april 1869 des namiddags om vijf uur bij T. van Woerkom aan de Altena aan te besteden het bouwen van een nieuw voorhuis aan het bestaande huis of de boerderij nabij den Altena benevens het gedeeltelijk veranderen van het bestaande huis'.

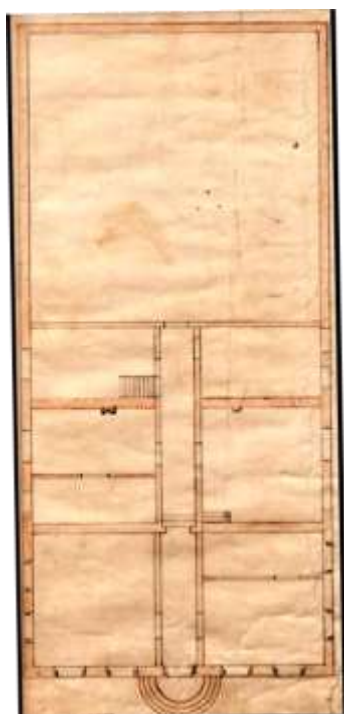
⁸ Regionaal Archief Nijmegen. Bouwvergunningen gemeente Nijmegen. Inv. nr. 114.

⁹ Monique Welling en Ad Erken 2003. Het verhaal van Groot Stadsbouwing. In: Het verhaal achter de boerderij. Een zoektocht van boerderij-eigenaren uit de Over-Betuwe naar het verleden van hun boerderij als inspiratiebron voor de toekomst. Wageningen. Alterra-rapport 863.

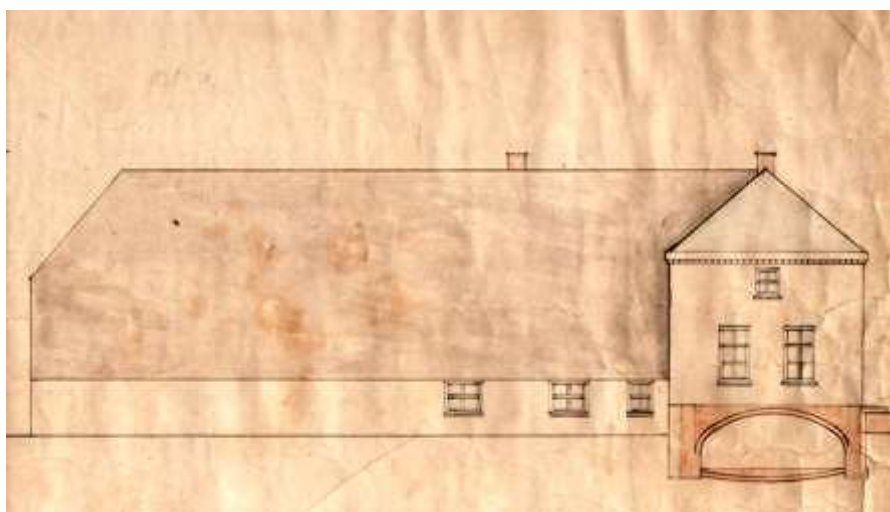
¹⁰ Raad en B&W verslagen uit het gemeentearchief Valburg vanaf 1817.

afb. 10 tekening van het nieuwe front van de Stadsbouwing in 1869

afb. 11 tekening van de indeling van de boerderij

afb. 12 tekening van de zijkant van de boerderij met de gewelfde kelder

Dank aan mevrouw W. Kampschöer-Wanders uit Elst en familie Visker-van den Hoogen uit Beuningen.

Wordt vervolgd

Geschiedenis van de 'Zevenster' in Slijk-Ewijk

Informatie en herinneringen van Gert Verhaaf, Cor van Kleef, Gerrie van Eldik, Hennie Elings Frans Spaan en Ineke van Druten

Samenstelling artikel: Dini Huijbers

Het huizenblok links op de foto was de 'Zevenster' (als je vanaf de Oosterhoutsestraat Slijk-Ewijk in rijdt)

Uiterst rechts op de foto het toenmalige postkantoor en woonhuis (Dorpsstraat 8) van de familie Gerritsen. Op het pad naar het postkantoor staat een melkbus waarin de melk van de boerderij naar de zuivelfabriek werd vervoerd. Deze foto werd gemaakt omstreeks 1970.

De woningen werden in de jaren '70 afgebroken. Op het leeggekomen terrein werd in 1982/1983 dorpshuis 'Beatrix' gebouwd.

De eerste steen hiervoor werd op 29 september 1982 gelegd door burgemeester A. Buunk van Gemeente Valburg.

Landgoed Loenen

Ten westen van Slijk-Ewijk ligt het landgoed Loenen. De historie van deze voormalige Heerlijkheid, met z'n burchten en invloedrijke eigenaren gaat terug tot in de 11e eeuw. Loenen heeft in het verleden vaak te maken gehad met dijkdoorbraken, waarbij grote delen van de landbouwgronden met dikke lagen zand werden bedekt. De burchten werden daarbij eveneens verwoest of zwaar beschadigd. Het huidige landhuis en grote delen van het bos stammen uit 1826.

Rond die tijd kwam het landgoed in bezit van jonkheer Fabricius van Leyenburg. Zijn dochter Clara stichtte aan het einde van de 19e eeuw in Slijk-Ewijk de Christelijke lagere school (nu het gebouw van gymvereniging ONA) en de 'Zevenster'.

Freule Clara Fabricius was een oudtante van de laatste heer van Loenen, Constant Godfried baron van Boetzelaer, die in 1998 overleed. Zijn familie verkocht het landgoed in 2004 aan Staatsbosbeheer.

De 'Zevenster'

De 'Zevenster' met bewoners

Het complex van 7 woninkjes, 'de Zevenster', kwam dankzij de Freule tot stand. Zij schonk dit complex aan de diaconie van de NH-kerk. De armenzorg op dit vlak ging van helemaal niks naar sober en doelmatig; voor die tijd zeer revolutionair. De woonbebouwing de 'Zevenster', bestaande uit een rij van 7 kleine huurwoningen, was bestemd voor gezinnen die de touwtjes nauwelijks aan elkaar konden knopen.

Het toekomstperspectief van de bevolking stond in het teken van honger, ziekten, dood en een dagelijkse strijd om te overleven. De diaconie van de toenmalige NH Kerk importeerde en verdeelde grote hoeveelheden in Engeland gekochte aardappelen. In de winter werden tevens steenkolen, petroleum en turf aan inwoners van Slijk-Ewijk uitgedeeld. Regelmatig werden wekelijks tussen de 60 en 100 broden onder de armlastigen uitgedeeld.

Bij dit laatste werd wel een soort bindingstrucje toegepast. Elk arm gezin kreeg een nummer, geponst in een koperen munt, die in de bodem van het brood werd ingebakken. Werd deze munt de volgende zondag niet in de collectezak aangetroffen dan kreeg het gezin de volgende week geen brood. Zo werden dus het geestelijk en lichamelijk welzijn gelijktijdig bediend.

De Freule was een 'aardse Engel'. Zij betaalde voor armlastigen medische kosten, ook ziekenhuisopname, of deelde die met de kerk. Voor armlastigen die 'geen nagel hadden om hun kont te krabben' zorgde zij voor inwoning van hen bij bijvoorbeeld een armlastige weduwe en betaalde aan haar het verschuldigde kostgeld. Ook zette zij deze dames (tegen betaling) aan het werk bij het kledingproject van de diaconie.

Zonder diaconie (de grond) en genoemde Freule (de bouwkosten) was de 'Zevenster' niet tot stand gekomen. Na het gereedkomen van dit complexje schonk de Freule de woningen aan de diaconie met de opdracht de woningen (tegen een milde prijs) te verhuren. Zeer sociaal was ook de bepaling in het huurreglement dat echtparen na een 50-jarig huwelijksjubileum de woning gratis mocht bewonen.

Herinneringen aan bewoners

Cornelis van Kleef bij de steenfabriek, 4^e van links

Op nummer 4 woonden Cornelis van Kleef en Maartje van Kleef-Jansen (de vader en moeder van Cor van Kleef). Zij hadden drie kinderen. Cor is in 1946 geboren. Maartje was de dochter van opa (Jan) Jansen.

Toen Cor 6 jaar was verhuisde het gezin van nummer 4 van de Zevenster naar de Paulstraat (nu nummer 22).

Exploitant van NEDERLAND
Administration des postes des Pays-Bes

POSTIDENTITEITSKAART
CARTE D'IDENTITE POSTALE

No 011484 Geldig tot - Valable jusqu'au 19-9-76

Naam - Nom Van Kleef

Voornaam(-namen) - Prénom(s) Cornelis

Beroep - Profession geen

Nationaliteit - Nationalité Nederlandse

Woonplaats - Domicile Oosterhout

Handtekening van de houder - Signature du titulaire E. van Kleef

WERELDPOSTVERENIGING
UNION POSTALE UNIVERSELLE

C 25

Later heeft ook Hent van Lindert Paul met zijn echtgenote Bets er gewoond (Muuks of Kool-witje). Zij hadden één kind, Eefje.

Identiteitskaart Cornelis van Kleef

1975					1976				
maand	afkomstig	betreft	toelichting	handtekening of poststempel	maand	afkomstig	betreft	toelichting	handtekening of poststempel
september	4/20				september				
oktober		25/25			oktober				
november		21/65			november				
december		21/65			december				
januari		21/65			januari				
februari		21/65			februari				
maart		22/95			maart				
april		20/65			april				
mei		21/65			mei				
juni		21/65			juni				
juli		21/65			juli				
augustus		21/65			augustus				
september		21/65			september				
oktober		21/65			oktober				
november		21/65			november				
december		21/65			december				
overblijvend					overblijvend				

Huurkaart van de 'Zevenster' van Frits en Gerry van Eldik

Huurkaart 1972/1973 F.J. van Eldik (Frits)

Op nummer 4 kwam na hen Frits van Eldik (zoon van Arie muziek) en zijn vrouw Gerry van Eldik-Vink (uit Valburg) wonen. Frits en Gerry hebben daar van 1968 tot 1973 gewoond. Hun kinderen Johan en Anja zijn daar geboren. Tot zij vertrokken was de huur f 5,- per week, die Gerry aan de kerk één keer in de maand ging betalen aan Knillis Miggels. Toen zij naar de Paulstraat verhuisden was daar de huur ineens per maand al hoger dan in de 'Zevenster' per jaar.

Op nummer 6 woonde Johan van Dulm met zijn vrouw en dochter Rikie. Daarna woonden de moeder en vader (Arie muziek) van Frits van Eldik er met hun drie kinderen Frits, Jopie en Gerrit. Frits van Eldik is in Den Haag geboren en toen hij zes jaar was is hij met zijn ouders naar de Zevenster verhuisd. Ook woonden Jopie en Meinke van Kleef op nummer 6 met oma van Wieringen. (oma was de moeder van Meinke). Er waren geen kinderen. Cor van Kleef ging als kind vaak bij Meinke televisiekijken, want niet iedereen had in die tijd al een televisie.

Cor van Kleef met zijn vader en Bart Paul

Op nummer 8 woonden meneer Cornelissen met zijn vrouw Jit. Hij was gek op kanaries en kweekte ze zelf ook.

Daarna familie Brugman, vader, moeder en twee kinderen.

Ook Derk Paul en zijn vrouw woonden er, ze hadden geen kinderen. De vrouw van Derk Paul wilde wel graag kinderen en ze liet het er door haar manier van kleden vaak uitzien alsof ze zwanger was. En soms hing plotseling de waslijn vol babykleertjes te drogen. Het was eigenlijk heel erg triest.

Op nummer 10 woonde Jan Jansen. Hij was getrouwd met Johanna van Kleef. Zij hadden zeven kinderen en een aangenomen kind. Het waren de opa en oma van Gert Verhaaf van zijn moeders kant, maar ook van Cor van Kleef. Jan's dochter Maartje was de moeder van Cor. Cor heeft er van 1971 tot 1972 ook nog een jaar gewoond.

Op nummer 12 woonde de broer van Johanna van Kleef met vier kinderen, Jan, Gerrit, Dirk en Cornelia. Daarna woonde Cornelia er met Wim Schrader.

Op nummer 14 woonden Dirk en Aal van Kleef met drie kinderen: Gerrit, Johanna en Ria.

Bewoners van nummer 16 waren o.a. het echtpaar Pietje Mook en Rutje Pook, die uit een klein arbeidershuisje kwamen in wat later de Paulstraat werd. (bron: Bart Jansen). Na de oorlog zijn Nulleke van Ree van Piet Elings er komen wonen met twee kinderen, Ab en Corrie. Hun vader is jong overleden. Ab is later getrouwd met Hennie van Ralen.

Cor van Kleef kijkt terug op een prachtige tijd. Het was een heel gemoedelijke gemeenschap. Overal is wel eens wat, maar als je kijkt hoe het er tegenwoordig soms aan toegaat voelde hij zich in de 'Zevenster' als in het paradijs.

Toen Cor van Kleef werd geboren zei zijn vader: "Nu er een jongen is, moet er ook een hond komen".

Zicht op de zijgevel van nummer 4 met de hond en het witte schuurtje van de 'Zevenster'

Terugblik (Gert Verhaaf)

De Zevenster, ofwel de Slijk-Ewijkse Jordaan, was het kloppend hart van Slijk-Ewijk. In het achterpad tussen de rij van 7 woningen en de rij schuurtjes lag het leven in voor- en tegenspoed soms letterlijk op straat. Het was een bruisend woonwijkje. Bewoners hadden vanwege de bouw en situering weinig privacy. Als klein kind gingen we vaak naar opa en oma Jansen die precies midden in het blok woonden op nummer 10. Als onschuldige tiener zag je in die tijd het volwassen dorpsleven aan je voorbijtrekken. 't Was soms hilarisch, soms spannend. Niet zelden was de Zevenster en omgeving, destijds het centrum van ons Dorp, 'the place to be'. Daar werd ook het meeste nieuws gemaakt en verhandeld.

Qua leefwijze wist men bijna alles van elkaar. Tussen de woninkjes en schuurtjes lag een gemeenschappelijk betegeld pad met in het midden de gemeenschappelijke goot (mol) waardoor het afvalwater van de gemeenschap links of rechts langs je achterdeur spoelde. Er waren drie afvoerputten. Vrijwel elk gezin had in die tijd wel een varken in het schuurtje voor eigen consumptie. In oktober/november, de slachmaanden, vloeide het varkensbloed rijkelijk door de goot. Iedereen was dan aan de slacht. Het betekende concurrentie tussen Thé en Wim Krijnen, beiden slachter.

Achter de schuurtjes (oostkant) lag een redelijk diepe groentetuin tot aan het pad naar het huis van Jan Doeleman. Daarin groeiden ook de heerlijkste vruchten. Wij scholieren wisten dat ook. De 'dapperen' onder hen hadden die vruchten elk jaar wel eens illegaal geproefd. Er was geen hoge heining maar een klein slootje achterlangs. Even over het pad naar Jan Doeleman lopen en een klein sprongetje over het slootje en wij waanden we ons in het 'paradijs'. De achtertuin van het perceel van Rein van Schaik direct achter het schoolplein, was nog aantrekkelijker maar die had wel een super hoog hek met prikdraad bovenlangs. Maar weinigen durfden dat monsterhek

te bedwingen. Een held die dat wel durfde was Frans Aartsen. Als er luid: F R A N S S S !!! werd geschreeuwd hing hij binnen enkele seconden als een chimpansee aan het hek en plofte in no-time tussen de sla- en andijvieplanten.

En Frans was supersnel, want de eigenaar was in staat om je een behoorlijk pak rammel te geven. Maar Rein van Schaik was ook aardig en ondeugend. Als hij het beu was, en eerder dan Frans bij de bal in zijn tuin, dan raapte hij die traag op en haalde met een onheilspellende glimlach zijn ontzagwekkende EFFE HERDER (zakmes met een krom stalen lemmet, made in Germany) uit zijn broekzak, veelal onvrijwillig begeleid door zijn grote, rode zakdoek. Met langzame snijbewegingen dreigde hij de (dure) leren bal van scholier Louis Van Ottele (onze super keeper op betontegels!) te fileren, maar liet dat bij een dreiging en nam vervolgens de bal mee naar binnen en gooide hem na de middag over zijn hek op het schoolplein terug.

In mijn lagere schooljaren heb ik Rein eenmaal een bal in tweeën zien delen maar toen was er ook wel een broeibakraam van hem gesneuveld, dus had hij ook reden om echt boos te zijn.

Met instemming van Meester Van Asselt was het ook Frans Aartsen die ballen van het platte dakdeel van de school mocht halen, omdat Frans niet te zwaar was.

Jan Jansen van nummer 10 was een pittig mannetje. Hij liet niet met zich sollen, maar

hij was ook velen in het dorp tot hulp. Als iemand in het dorp een toom jonge varkens had werd hij erbij geroepen. Hij ging biggen ringen, tanden knippen en om de geschutstelling van de beren (mannetjes) onklaar te maken c.q. deze te castreren, had hij een setje vlijmscherpe mesjes, geslepen op zijn eikenhouten wetplank met zilverzand. Hij gebruikte lysol om te ontsmetten.

Hij werkte bij Sjaak Faber op de boerderij. Maaien met de zig en de zeis was zijn specialiteit. Daar wist hij geweldig mee om te gaan. Hij kweekte groente in zijn achtertuin. Hij was ook een allesdoener, hij maakte van alles. Een nieuwe kruiwagen nodig, geen probleem, Hij maakte eigenhandig solide kruiwagens van eikenhout helemaal zelf, ook de wielen. Jan was op zichzelf, maar hij kon goed overweg met iedereen en had nooit ruzie met de burens.

Hij kaartte graag. Een dochter woonde in de buurt en daar ging hij 's avonds vaak kaarten. Jan wilde graag dat de stapel kleingeld van het gewonnen potje kaarten steeds wat groter werd. Cor van Kleef hielp zijn opa soms wel eens mee om die stapel te verhogen, maar of dat altijd volgens de regels ging is niet bekend.

Jan slachtte kippen als hem dat werd gevraagd en nieuwsgierig toekijkende kleinkinderen en vriendjes liet hij zien dat een kip ook zonder kop kon lopen. Oma nam hem dat niet in dank af, want zij hield niet van dat bloederige gedoe. Als hij, zoals hij zei "die kip de jas uitdeed" vertelde hij precies wat hij deed en waarom. Sindsdien wisten de toehoorders dat het centrale zenuwstelsel een kip hoog in de rug zat en dus ook zonder kop kon lopen.

Jan was, ondanks zijn kleine maar rappe postuur, nergens bang voor was. Toen twee op hol geslagen paarden, gespannen voor een boerenwagen (van boerderij Scherpenisse, later Sparreboom), vanaf de dijk kwamen stond hij fier midden op de Dorpsstraat met wijd gespreide armen en stopte één van de twee paarden.

Het paard dat langs hem rende liep zich dood op de betonnen palen van de erfafscheiding op Dorpsstraat, waar destijds gepensioneerd marechaussee van Drempt woonde. Jan ging om de beurt bij al zijn kinderen een week eten. Zo had hij mooi de kost.

Stropen was zijn hobby. Helaas voor hem werd hij wel eens gepakt en één keer werd zijn geweer afgenomen.

Er waren twee bedsteden in de huisjes. Naar boven moest je door een luik naar de slaappleats. Met jachtsneeuw lag de sneeuw op bed, want er was geen dakbeschot, je keek zo door de pannen naar buiten. Er was ook geen toilet, maar achter in de schuur was een poepdoos, die als hij vol was moest worden gelegegd en werd gebruikt om de tuin te mesten.

Jan Jansen werd 100 jaar en 3 maanden, fietste nog tot zijn 94e en las tot circa zijn 95e levensjaar de krant zonder bril en kon zich, ook al was hij een eeuw oud, furieus gedragen als op zijn vele kaartavonden iemand vals speelde.

Jan verhuisde ca. 1970 naar de Dorpsstraat, de vroegere winkel van Teun Coenen. Toen kwamen Cor en Ria van Kleef met zoon Ronny in zijn huis wonen.

Het verhuurreglement van de Kerk voor de Zevenster was zeer sociaal. Als een echtpaar in de 'Zevenster' 50 jaar was getrouwd dan woonden zij na dat jubileum gratis. Opa Jansen werd 100 jaar, dus

heeft lang van deze mooie regeling kunnen genieten.

Wie was Clara Fabricius? *Bron: Ineke van Druten*

In Slijk-Ewijk is een Clara Fabriciuspark en in Herveld de Clara Fabriciusschool, maar wie was Clara? Clara Fabricius van Heukelom werd geboren in 1853 en was de jongste dochter uit het tweede huwelijk van de adellijke Jonkheer Carel Willem Fabricius van Leyenburg, vrijheer van Loenen en Wolferen en Adriana Wilhelmina Clara Hooft.

De vader van Clara had in 1834 Loenen en Wolferen gekocht en na zijn dood in 1881 erft zij beide voormalige heerlijkheden, waarmee Clara te boek komt als Jonkvrouwe Clara Anna Elisabeth Fabricius, Vrouwe van Heukelom en Leyenburg, Vrijvrouwe van Loenen en Wolferen.

In de wijde omgeving van Loenen staat zij beter bekend als 'de freule'. Evenals haar vader wijdde zij zich aan het behartigen van de christelijke belangen in Herveld en Slijk-Ewijk. Ook waren beiden beschermers van de hervormde kerken in Herveld en Slijk-Ewijk, een functie waarmee de loenense adel van oudsher automatisch verbonden was.

Vanaf de Franse tijd (1795-1813), toen het onderwijs werd losgekoppeld van de kerk, was de (o.a. financiële) gelijkstelling van het godsdienstonderwijs met de openbare scholen een langdurige politieke kwestie. Deze zogenaamde Schoolstrijd heeft zo ongeveer de hele 19e eeuw geduurd. De jonkheer had er in de tweede helft van de 19e eeuw veel werk van gemaakt om in Herveld en Slijk-Ewijk scholen voor godsdienstonderwijs op te richten en Clara zette zijn gedachtengoed voort, door er via de kerk voor te zorgen dat rond 1895 in Herveld en Slijk-Ewijk de School met de Bijbel werd gesticht. Zij ondersteunde ook in beide dorpen alle verenigingen die de christelijke belangen dienden.

In 1883 werd onder haar kerkelijk gezag in Slijk-Ewijk o.a. De Zevenster gebouwd; zeven arbeiderswoningen onder één kap met elk een aparte keuken, kamer met bedstee, een schuur en groentetuin. Dat was een hele vooruitgang voor de arme arbeiders die tot dan toe met hun kinderen en vee in ellendige éénkamerhutten woonden. Clara was streng calvinistisch, waaraan een bijzonder sobere leefwijze gekoppeld was. Dit verwachtte zij ook van de pachtboeren, die haar opmerkingen over soberheid en overbodige luxe niet altijd in dank afnamen. De boeren vonden haar bemoeizuchtig en begrepen dit als 'standsverschil moet er zijn'.

Zij was wars van frivoliteiten en luisterde graag naar mooie muziek. Volgens overlevering zette zij op hoogtijdagen de 'grammofoon met zo'n groot hoorn' buiten om in de tuin de schoolkinderen mee te laten luisteren en hen te tracteren op een beker chocolademelk.

Clara stierf op 10 mei 1927, kinderloos en ongehuwd. Zij liet zich niet graag fotograferen waardoor er zijn maar twee afbeeldingen van haar bekend zijn.

De gevel van de voormalige Christelijk school in Slijk-Ewijk bevat nog een gedenksteen uit het jaar 1896, toen Clara de school opende.

Het gebouw is nu de gymzaal van Gymvereniging ONA.

Tekst op de steen:

'Uw Woord is eene lamp voor mijnen voet en een licht voor mijn pad'.

De 'Zevenster' werd rond 1974 afgebroken om plaats te maken voor het huidige Dorpshuis Beatrix. Het Clara Fabriciuspark werd in 1973 aangelegd en grenst aan beide gebouwen. Het lag dus volledig voor de hand om de naam van Clara aan deze wijk te verbinden.

Rond 1900 was Slijk-Ewijk bijna zelfvoorzienend. Het dorp had al enige jaren een van de eerste ptt-kantoren in de gemeente en de inwoners konden verder terecht bij een drietal kruideniers, bakkers en café's, een aantal ambachtslieden, twee scholen, een dominee, een dokter en een veldwachter. In 1991 sloot de laatste kruidenier zijn deuren, waarmee alle voorzieningen verdwenen waren.

Oudejaarspret 1954 *(Gert Verhaaf)*

Meester Kleinsma, nog pas vers in Slijk-Ewijk, werd door iedereen stilletjes bewonderd. Hij was sportief, rad van tong, een knappe man en naar de mening van alle jongens te veel gesteld op orde. Voor de kleinste onschuldige misstapjes trok hij onmiddellijk de rode kaart met bijbehorend pakket strafwerk.

In de kerstweek besloten wij als jongens tot een Oudejaars Tegenoffensief. Wij besloten om Meester Kleinsma op Oud Jaar een verlaat Sinterklaascadeau te brengen. Het moest geen grap zonder geur en smaak worden. Wat hadden wij een dagenlange voorpret (wel onder strikte geheimhouding). Op Oudejaarsavond togen wij met een melkbus naar de boerderij 'De Brouwerij' van Sjaak en Jo Faber, want die had een immense gierkelder.

De grimmigheid onder deze Slijk-Ewijkse junior-guerrilla's was zo groot dat de melkbus niet half vol mocht. Nee, die moest helemaal vol. Daarbij kregen Luuc van Ralen en ik (als dragers van de melkbus) al een voorproefje. Bij het vullen van de melkbus gutste het bruine nat over de rand van de bus op de grond en in onze schoenen. Ik hoor nog het soppen van de sokken in onze schoenen en ruik nog die geur. Puur natuur, dat wel. Geur en geluid, die hoorden bij deze spannende actie.

Gert van Eldik en Dikkie van Doerk Paul liepen als verkenners voor de melkbus en dragers uit en achter ons nog een stuk of zes. Een kleine giechelende karavaan. In optocht naar de woning van het Hoofd der School: Meester Kleinsma.

Bij de pomp liet het legertje tieners het laatste stukje van het traject tot de voordeur, aan 3 jochies over. Gerrit van Eldik nam met een meter of vijf de kop. De melkbus werd in volkomen stilte op zijn nieuwe standplaats gezet. Onder een

hoek van 45 graden tegen de plek waar de voordeur openzwaaide, zodra aan de bel was getrokken. Luuc zette het wapen op scherp en trok geruisloos het deksel eraf.

Meester Kleinsma stond waarschijnlijk al in alarmopstelling, want na enkele seconden nadat Luuc van Ralen flink aan de bel had getrokken, zwaaide de deur open en kapseisde de melkbus. De inhoud kabbelde over de loper de gang in. In de seconden daarna schreeuwde Meester Kleinsma ons enkele tientallen voor ons onbekende, maar wel stevig klinkende woorden na. Onze vlucht ging via een gat in de heg van Hent Jansen's akker (volgens dochter Tilly mochten wij van haar vader die vluchtroute gebruiken.) Daar wachtte echter voor de meester nog een toetje. Wij hadden ons vluchtraject vooraf verkend, meester Kleinsma uiteraard niet. Wonder boven wonder kwam hij door dat kleine gat in de heg om vervolgens te struikelen over sloop-hout, dat daar in opslag lag.

Gelukkig voor ons brak hij zijn achtervolging af.

Geschiedenis

Rein van Schaik senior werd in 1908 in de 'Zevenster' te Slijk-Ewijk geboren. Toen hij de school doorlopen had vond hij werk in de wegenbouw. In de oorlog maakte hij zich o.a. nuttig door te koken voor evacués die in Slijk-Ewijk ondergebracht waren. Ook werkte hij in die tijd bij het Rode Kruis. Intussen kreeg hij een baan bij Niek Oudejans, waar hij met een dorsmachine langs de boeren moest. Rein was gehuwd met Hentje Schuiling. Zij is in 1907 in Dodewaard geboren.

Anekdote

In de jaren 50/60 was Slijk-Ewijk nog bedolven onder de kersenbomen. Je kon kersen plukken en sorteren, spreuwen jagen en schieten (voor een Nijmeegs restaurant). Maar was je zo'n hele dag in de bongerd en moest je wat lichaamseigen stoffen afvoeren, dan werd dat wel een vertoning. Tijdens de pluk was de kerserbongerd namelijk één grote en bijster gezellige huiskamer. Maar ja, toiletten waren er niet, behalve in de pastorie en de schoolhoofdenwoning. Een plee had vrijwel iedereen achter in de schuur, je weet wel zo'n inmiddels al wat verkleurde plank met soms een te klein rond gat in het midden en daaronder een betonnen trechter die de afvoer naar de zogenaamde beerput verzorgde.

In de kerserbongerd had je die voorzieningen niet en Boels bestond ook nog niet, dus werd het een sanitaire stop in de open lucht. Was niet comfortabel, maar daar hadden de geoefenden wat op gevonden. Het gebeurde toch vaak tijdens koffie- of etenstijd als de plukkers uit de boom kwamen. Dan ging men bij hoge nood twee aan twee naar de slootkant, ging met de rug naar elkaar toe staan, knoopte de zogenaamde achterklep van de broek open en, met de ruggen tegen elkaar, zakten ze in een hurk-zitting. Rein deed dat ook met zijn sani-partner, maar greep tussen zijn benen door de broekklep van de achterbuurman en trok die ook onder zijn achterste. Als ze klaar waren riep één van beiden: "klaar en hoog", met de bedoeling uiteraard om gelijk op te staan. Maar Rein deed dat niet. Hij maakte een sprongetje naar voren zodat zijn rugpartner met zijn achterste in z'n zijn eigen broekklep viel met daarop ook de donatie van Rein. Hoe het verder is afgelopen vermeld de dorpskroniek niet. Er is in ieder geval geen moord gepleegd.

Een andere grap die Rein van Schaik senior uithaalde was meer uit de hoogte. Hij stond in de hooiberg van Sparreboom in de Oosterhoutsestraat. De berg was al op driekwart hoogte en met lange hooivorken staken 2 mannen op de wagon beneden het hooi omhoog. Rein kon dat dan overnemen en verdelen. Ook daar had Rein last van een bijna sanitaire wolkbreuk, liep naar de rand van het opgestapelde hooi en liet zijn water de vrije loop naar beneden over de rug van Adriaan Jansen, en die was breed. Die greep met een opgekropte woede de paardenzweep, klom in de hooiberg en vereffende het aangedane leed. O.a. ook tijdens de Vierdaagse was deze hooiberg zeer in trek. Vooral bij ontwakende tieners.

Als de hooibergen van weleer er nog zouden zijn dan zou de omzet van Beter Bed een stuk beperkter zijn.

Ja, als je thuis niet zoveel meer te horen kreeg dan dat de ooievaar je nieuwe broertje of zusje had gebracht, dan moest je zelf wel die onbekende levensweg gaan verkennen. Achteraf gezien hebben in die hooiberg toch veel meer ooievaars gezeten dan we ooit dachten.

Van de hooiberg van Sparreboom naar de grote notenboom aan de overkant van de

weg was maar een klein stukje lopen. Wat was het daar in de notentijd gezellig. Jongens en meiden. De jongens knuppelden natuurlijk ook voor de meiden. Als de knuppelpauze werd uitgeroepen kon je toch maar beter onder de boom uit gaan, want regelmatig bleven knuppels in de boom hangen en kwamen spontaan of door een windvlaag naar beneden. Prachtig jeugdwerk van Boer Sparreboom. Hij knuppelde soms gezellig mee in zijn eigen boom en de jeugd mocht zijn vallende noten oprapen en meenemen. In dezelfde weide waar deze boom stond werden de Koninginnedagspelen gehouden. Voor ons als jongeren leek het een Olympisch stadion.

Bij Geert Zwijnen in het Pakhuis bij de kerk moest je wel braaf zijn door de aanwezige machines en zo. Als je straf verdiende omdat je een zak graan had omgestoten en

leeg laten lopen dan was hij furieus, maar liet non-verbaal merken dat het niet echt menens was. Hij greep je bij de bovenarm, zette de zakkenklem in je kraag van je overalletje en hees je met de elektrische takel zo'n 5 centimeters boven de vloer. Rust maar even uit riep hij dan en liet daarop volgen: "Als je dat weer doet dat trek ik alle poten uit je lijf en sla je met het bloederige uiteinde in je gezicht".

Uittreksel van notulen van enkele raadsvergaderingen van de Gemeente Valburg (archief Frans Spaan)

1931 –16 januari: Raadslid Aalbers wijst op de slechte woningtoestanden van Dingelhoff te Herveld en van Jansen uit Valburg, zo ook de zogenaamde Zevenster te Slijk-Ewijk, hij dringt op verbetering hiervan. Voorzitter zegt dat een onderzoek naar den toestand der woningen in de zogenaamde 'Zevenster' nog niet heeft plaats gehad. Die woningen behoren in eigendom aan de N.H. Diaconie aldaar, uiterlijk valt er zijn inziens niet veel op aan te merken, zij zijn nog niet zolang geleden zelfs opgeschilderd. Raadslid Peperkamp merkt op dat bedoelde woningen inderdaad niet zo slecht zijn, doch door datgene wat zich achter die woningen bevindt wordt de lucht en het drinkwater verontreinigd

De 'Zevenster' met enkele bewoners

1947 - 9 december: Woningen de 'Zevenster' zijn eigendom van de Diaconie der N.H. Gemeente. B&W stellen aan de orde de verbetering van woningen de 'Zevenster' te Slijk-Ewijk toebehorende aan de Diaconie der N.H. Gemeente aldaar. De Heren Van Drempt en Dibbits, diakenen der N.H. Kerk verklaren dat de kas van de Diaconie niet toelaat de door de Gemeente voorgeschreven verbeteringen aan te brengen. Zij vragen of de Gemeente de woningen niet wil overnemen. Burgemeester verwacht dan een aanbod van de Diaconie. Intussen zal de Diaconie de allernoodzakelijkste verbeteringen aan de woningen aanbrengen. De gemeente architect zal zorgdragen dat de ontsmetting der woningen op kosten van de Diaconie plaats heeft.

1947: Wethouder Maters vraagt aandacht bij het verstrekken van kolenbonnen voor de bewoners van de zogenaamde 'Zevenster' te Slijk-Ewijk. Raadslid Van Woerkom heeft opgemerkt, dat bij het verstrekken van kolenbonnen verschillend is tewerk gegaan. Vooral is dit hem opgevallen bij oude mensen.

1947 - 26 augustus: Wandgedierte in de huizen de 'Zevenster' te Slijk-Ewijk. Mededeling van de Gemeentearchitect, dat in de woningen Dorpsstraat 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10 te Slijk-Ewijk, wandgedierte is geconstateerd.

1947 -14 oktober: Mededeling van Wethouder Maters dat in de woningen zogenaamde 'Zevenster' te Slijk-Ewijk nog steeds wandgedierte voorkomt. De Gemeente architect zal hierover met Dr. Wartena spreken. In deze woningen zijn te weinig slaapvertrekken aanwezig. De bewoners zijn C. van Kleef, Mejuffrouw. Hendriks, J. Jansen en J. J. H. van Kleef

1947 -30 november: Aandacht voor huisvesting gezinnen in de Diaconiewoningen de 'Zevenster' te Slijk-Ewijk. Raadslid Maters wil de aandacht vestigen op de huisvesting van een paar gezinnen in de Diaconiewoningen de 'Zevenster' te Slijk-Ewijk.

1970 -20 augustus:

1. De 'Zevenster' wordt voorlopig nog niet afgebroken, de bejaardenwoningen komen er achter te staan.
2. Den Hartog Jager merkt op, dat in een antwoord op het schrijven van de dorpscommissie Slijk-Ewijk verschillende suggesties worden gedaan en dat is verheugend. Bijvoorbeeld het plan tot de bouw van circa zes bejaardenwoningen en misschien een drietal woningwetwoningen, het is nog niet veel, maar het toont toch de goede bedoelingen. U zegt echter tevens over te gaan tot aankoop van de 'Zevenster'. Er worden dus zeven huizen afgebroken. Waar denkt u waar deze bewoners moeten blijven. Wanneer deze nieuw te bouwen woningen worden toegewezen, schiet men daar niet mee op.

Wethouder Rikken antwoordt dat de 'Zevenster' voorlopig nog niet wordt afgebroken, de bejaardenwoningen komen er achter te staan. Rikken merkt op als de bewoners van de 'Zevenster' een bejaardenwoning willen, dan zullen zij daarvoor in aanmerking komen. Hij denkt dat de woningwetwoningen aan de Paulstraat zullen worden gebouwd.

1970 - 24 november: Voorstel tot aankoop van grond en opstallen te Slijk-Ewijk van de diaconie van de Hervormde gemeente te Slijk-Ewijk. Den Hartog Jager merkt op, dat enkele maanden geleden de dorpscommissie uit Slijk-Ewijk ons suggesties gedaan heeft om tot een betere ontplooiing van het dorp te komen. Wethouder Rikken heeft toen gezegd dat er eerst nieuwe bejaardenwoningen en woningwetwoningen zouden worden gebouwd, en pas in een later stadium tot afbraak van de 'Zevenster' overgegaan zal worden. Voorzitter antwoordt dat er getracht zal worden om voor de

'Zevenster' opnieuw een aantal woningen te verkrijgen op grond van de krotoprui-
mingregeling.

De raad van de gemeente Valburg, gelezen het voorstel van burgemeester en wet-
houders d.d. 5 november 1970, gelet op de artikelen 171 en 228 van de gemeen-
tewet, besluit overeenkomstig de bij dit besluit behorende situatietekening, ten be-
hoeve van de volkshuisvesting aan te kopen en in volle en vrije eigendom te aan-
vaarden van de Diaconie van de hervormde gemeente te Slijk-Ewijk het perceel ka-
dastraal bekend gemeente Slijk-Ewijk, sectie C nr. 873, met de daarop staande wo-
ningen, plaatselijk bekend Dorpsstraat nrs. 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10, groot 1525 m² voor
de som van **f 8.500,00 (achtduizend vijfhonderd gulden)** onder de navolgende voor-
waarden:

1. het onroerend goed wordt overgedragen in de staat waarin het thans verkeert vrij
van hypothecaire inschrijvingen en beslagen, doch overigens met alle daaraan ver-
bonden heersende en lijdende erfdienstbaarheden, rechten en lasten.
 2. partijen zijn slechts gehouden tot de levering bedoeld in artikel 671 van het bur-
gerlijk wetboek.
 3. bij het verlijden van de notariële akte van transport zal betaling van de koopsom
plaatsvinden, zonder korting, inhouding of schuldvergelijking.
 4. partijen zijn tot geen andere vrijwaring gehouden dan die wegens de eigendom.
 5. de grondbelasting en alle verdere zakelijke lasten welke van het verkochte worden
geheven, komen met ingang van 1 januari 1971 voor rekening van de koper ongeacht
op wiens naam de aanslag is gesteld of de verplichting tot betaling is opgelegd.
 6. van het recht om op grond van enige wettelijke bepaling, speciaal op van de artike-
len 1302 en 1303 van het burgerlijk wetboek, ontbinding van deze overeenkomst te
vorderen, wordt over en weder afstand gedaan.
 7. alle kosten en rechten hoe ook genaamd, vallende op de onderhavige verkoop, de
overdracht en de levering komen geheel ten laste van de gemeente.
- Aldus besloten in zijn openbare vergadering van 24 november 1970.

1983 - 1 maart: Voorstel beschikbaarstelling krediet i.v.m. aanschaf gedenksteen in
het nieuwe dorpshuis te Slijk-Ewijk.

Raadslid Hol is tegen dit voorstel. Hij vindt dat de bevolking van Slijk-Ewijk dit zelf
dient op te brengen.

Van Hal vraagt zich af hoe de oude gedenksteen uit de 'Zevenster' welke in de loods

van de gemeente werken werd bewaard,
kon verdwijnen. Hij meent dat de gemeente
hier een fout heeft gemaakt en deze ook
maar moet herstellen. Overigens is hij het
wel met Hol eens dat de gemeente niet
overal voor op hoeft te draaien.

Mevrouw Bitter vraagt waarom de nieuwe
gedenksteen door het Ambacht Haalderen
moet worden vervaardigd. Zij stelt dat dit
ook door iemand uit de gemeente Valburg
zou kunnen worden gemaakt.

Wethouder Den Hartog Jager geeft een uit-
eenzetting van de geschiedenis. Hij zegt dat
aan het dorpshuisbestuur destijds is ge-
schreven dat de gemeente de steen zou
bewaren en t.z.t. weer zou in metselen.

Nieuwe gedenksteen van de 'Zevenster'

Tijdens een schoonmaak in de werkplaats van de gemeentewerken is de steen helaas in stukken gevallen en verdwenen.

De gemeente heeft zijns inziens de morele verplichting om deze steen te vervangen. Het dorpshuisbestuur heeft voor Ambacht Haalderen gekozen en niet de gemeente. Het gaat hier om een bedrag van f 624,00. De dorpsbewoners van Slijk-Ewijk hebben al een behoorlijke bijdrage geleverd á f 50,00 per inwoner. Voorst zal men in deze gedenksteen een klok construeren die men ook zelf zal betalen. Voorstel van B&W wordt aangenomen.

Tot zover het uittreksel uit de notulen van de Gemeente Valburg.

Nog wat geschiedenis

Roelof van Schaik, broer van Rein junior, zoon van Rein van Schaik senior, woonde in de 'Zevenster'. In de 'Zevenster' woonden toen Gerrit en Maat van Kleef. Maat was erg dik en Gerrit moest haar iedere avond in de bedstee helpen. Dit was Roelof van Schaik, de buurman, ter ore gekomen en hij wou wel eens weten hoe dat ging. De bedstee was in de kamer, waar voor het raam ook een tafel stond met een lang kleed erover. Daar was Roelof onder gekropen om eens te zien hoe Maat naar bed ging en vooral hoe Gerrit dat voor elkaar kreeg. Roelof kon makkelijk ongezien naar binnen, want de voordeur kwam direct in de kamer uit en was altijd open. Gerrit moest zijn vrouw een zet geven om in bed te komen en terwijl hij daarmee bezig was gutste hem het zweet van de kop. Roelof leefde zó met die arme man mee, het was een hele beur, dat hij automatisch riep: "Een, twee, huppelakee!". Gerrit en Maat schrokken zich wild en Roelof wist geen raad om weg te komen. De volgende dag wist het hele dorp het natuurlijk.

Bron: Wim Gerritsen (zoon van Gerrit G. en Grietje Dekkers, resp. postbode en kantoorhoudster)

Mieneke Jansen werd in 1908 in de Zevenster te Slijk-Ewijk geboren.

Toen ze op 11-jarige leeftijd van school kwam, vervulde ze haar taak in het gezin van acht kinderen, door drie jaar lang de twee koeien die de familie rijk was te hoeden. Tot haar huwelijk met Hent Coenen heeft Mieneke op de fabriek van Van Woerkom in Oosterhout gewerkt om daarna samen met haar man de kruidenierswinkel in Slijk-Ewijk te beginnen. Een aardige herinnering aan haar huwelijksdag. Zij waren de eersten in Slijk-Ewijk die in een automobiel getrouwd zijn tegen betaling van maar liefst twee gulden vijftig voor de huur.

Hent Paul is in Slijk-Ewijk geboren. Na zijn schooltijd heeft hij o.a. lange tijd gewerkt bij boer Gramser. Hij verdiende toen 3 gulden in de week. In 1954 is hij getrouwd en is toen samen met zijn vrouw in de 'Zevenster' gaan wonen.

Een gebeurtenis uit zijn leven die hij niet snel vergeten zal: Hent heeft eens twee dagen bij Van Leeuwen in de gierkelder opgesloten gezeten, die hij moest schoonmaken. Iemand legde niets vermoedend de zware deksel erop, waardoor Hent zichzelf niet bevrijden kon.

De steen

Bij de bouw van dorpshuis Beatrix in 1982 is op 29 september de eerste steen gelegd door Burgemeester A. Buunk.

Op de plaats waar de 'Zevenster' stond is een gedenksteen ingemetseld in de muur naast de bank aan de voorkant van het dorps huis.
De gedenksteen werd in 1983 door Baron C.G. van Boetzelaer onthuld.

Krantenknipsel over de onthulling

Onthulling van de gedenksteen van de 'Zevenster' in 1983 door Baron C.G. van Boetzelaer

Na de verbouwing van dorps huis Beatrix een paar jaar geleden heeft de gedenksteen geruime tijd in een schuur gelegen in afwachting van haar nieuwe toekomst. In 2019 is de steen weer tevoorschijn gehaald en door Henk Broekhuizen (beheerder dorps huis Beatrix) schoongemaakt en ontdaan van alle steen- en cementresten. Samen met Dirk-Jan van Eldik (bestuurslid) heeft Henk de gedenksteen bevestigd aan de voorgevel van dorps huis Beatrix, zodat iedereen de steen weer kan zien.

Het bestuur en de beheerders van dorps huis Beatrix vonden dat een gedenksteen met zo'n enorme geschiedenis het verdient om officieel onthuld te worden. Dit vond plaats op zaterdag 7 december 2019 door Burgemeester Patricia Hoytink-Roubos van de gemeente Overbetuwe.

Voorafgaand aan de onthulling heeft Gert Verhaaf (zijn opa woonde in de 'Zevenster') een stukje geschiedenis met wat anekdotes verteld. Daarna heeft de burgemeester enkele historische momenten herdacht en de gedenksteen door het lostrekken van een strik officieel onthuld. De steen pronkt nu weer aan de voorgevel van dorpshuis Beatrix en er is een stukje geschiedenis terug in Slijk-Ewijk.

Onthulling van de gedenksteen de 'Zevenster' op 7 december 2019 door Burgemeester Patricia Hoytink-Roubos

Het jaarlijkse uitstapje van de historische kring

(een thuiswedstijd)

Marlies van Dijk

Op 16 november moesten we de wekker zetten want we gingen op reis met de bus. Om half negen moest je je melden aan het hoofdeinde van onze NH kerk in Valburg waar zich al een aantal dorpsgenoten verzameld had. De eerstvolgende halte was Slijk-Ewijk en in Oosterhout stapten de laatste passagiers in. De grote bus was nagenoeg vol, sommige mensen bekend, de meesten niet. Er waren ook belangstellenden bij uit andere plaatsen in de omgeving.

De bus reed de dijk op, wat eigenlijk niet mag, maar onze reisleader John Mulder en de bedreven chauffeur

Wido namen de verantwoordelijkheid. We reden westwaarts, richting Hemmen.

John Mulder praat graag over de grondboringen en opgravingen die hij doet in de omgeving. Vanaf de dijk wees hij ons op de sporen die oude lopen van de Waal in het landschapen getrokken hadden, en hij vertelde van de overstromingen die van tijd tot tijd hele dorpen wegvaagden. Dijken waren er nog nauwelijks, de huizen werden gebouwd op hoger gelegen gronden, die vaak niet hoog genoeg bleken. John geeft met zijn verhalen meer diepte aan de geschiedenis van de streek.

Hemmen is dan niet ver meer, de 'Oude School' was de plek waar we de eerste gesprekken met medereizigers voerden onder het genot van een kopje koffie met een gebakje.

En verder ging de reis, naar Lakemond, een buurtschap op de grens van de gemeenten Over- en NederBetuwe. Waar we konden zien en ons verteld werd hoezeer de rivieren in oude tijden de hele Betuwe van water voorzagen, en bedreigden. We volgden de dijk richting Randwijk, Heteren en Driel.

Spannend was de afslag die we namen van de dijk, richting de Rijn, totaal ongeschikt voor zo'n grote bus. We wisten dat we in Meinerswijk op een slagboom konden stuiten, maar John stelde ons gerust: er was permissie gevraagd om die route te rijden en de boom zou om 12 uur open staan. Het was twee voor 12, de boom was dicht. John bewees zijn kwaliteiten als reisleader: hij drukte op veel knoppen in een aanpalend kastje, ging ertegen praten en ja, de boom ging open. Meinerswijk, daar was ik in de tien jaar dat ik aan de overkant op de Arnhemse Rijnkade woonde nog nooit geweest. Wat een verrassend, ruig landschap, maar zo'n 45 jaar geleden werd aan dat landschap nog niet veel waarde toegekend.

Bauke Huisman weet van iedere bocht in de weg en elke hoop stenen wat zich daar in de 2e wereldoorlog heeft afgespeeld. Daar vertelde hij over, met een ingestorte steenfabriek nog als stille getuige. Misschien moet de historische kring ook eens 'n reisje organiseren over die oorlog, met Bauke aan de microfoon.

De reis ging verder richting Elst. Medereiziger Gerrit Mentink vertelde over de plekken waar we langs kwamen en over De Hucht, waar we de lunch zouden nuttigen. Dat was een klein feestje op zich. In een aparte zaal waren tafels gedekt en werden glaasjes geschonken. Je leerde weer andere mensen kennen en vertelde je eigen verhaal. Het menu gaf keuze uit twee voorgerechten en twee hoofdschotels, prachtig gearrangeerd op grote borden, bekroond met een heerlijk toetje. Tot 15.00 uur zaten we daar prinsheerlijk. Maar we moesten nog verder.

De Grote Kerk in Elst was dichtbij, de helft van de reizigers koos om die afstand te voet af te leggen. We werden verwelkomd door enkele vrijwilligers die zich verdiept hebben in de historie van de kerk en daar graag over vertellen. Het merendeel van ons reizigers was nog nooit in de kerk rondgeleid, terwijl er zoveel te horen en te zien is. Het interessants is wellicht de verdieping ca. twee meter onder het huidige maaiveld, waarvoor je een stenen trap af moet om terecht te komen in de tijd dat de Romeinen hier heer en meester waren. Onder het schip van de kerk zijn resten te zien van de eerste, kleine Romeinse tempel met ernaast de muren van een grotere tempel, uit ca. de 1e eeuw na Christus.

Een ander trapje leidt naar de crypte onder het altaar, de plek waar Werenfridus in de achtste eeuw de eerste Christelijke kerk stichtte.

Ondanks dat menig een met een natte neus liep door de kou hebben we alles wat we hoorden en zagen als een spons opgezogen.

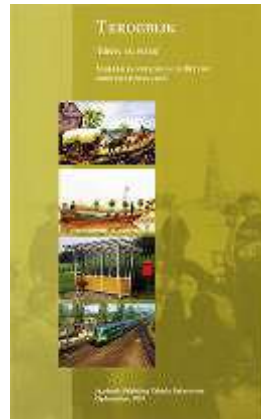
De laatste etappe leidde de Betuwe Expres ons naar Valburg. Het liep tegen vijven, het begon al donker te worden. Op gepaste afstand van de Hervormde kerk vertelde Nienke Faber, tevens secretaris van de kring, over de historie en de bezienswaardigheden van deze historische kerk.

We namen afscheid van onze reisgenoten en waren het erover eens: zo'n reisje dichtbij huis is wèl zo interessant als een bezoek aan Urk (trouwens, dat was ook gaaf!) of het huis Doorn (daar moet je toch ook eens geweest zijn!).

John, Frans, Gerrit, Bauke en Nienke, bedankt!

Jaarboek Tabula Batavorum 'Heen en Weer'

Op 8 november verscheen 'Terugblik', het jaarboek van 2019 van tien historische kringen in de Betuwe, verenigd in Tabula Batavorum. Het gaat dit jaar over 'Verkeer en Vervoer in de Betuwe door de eeuwen heen'. Zestien losse bijdragen vertellen allemaal iets over de economische en demografische ontwikkeling van het Gelderse rivierengebied. Het jaarboek is evenals voorgaande jaren weer in full color gedrukt en ziet er buitengewoon fraai uit. In 250 bladzijden worden de bijdragen met unieke en fraaie illustraties gepresenteerd. Een waardevolle aanvulling voor de Betuwse regionale geschiedenis! Het Jaarboek is dus gratis voor leden, in de boekwinkel kost het 19 euro! Leden van de Historische Kring ontvangen

het bij dit dubbeldikke nummer van 'Oud Neis'.

In 2020 gaat 'Terugblik' over, hoe kan het ook anders in een herdenkingsjaar, oorlogsverhalen. Daarin staan niet militairen centraal, maar burgers die met de oorlog geconfronteerd werden en er het beste van probeerden te maken. Wie een bijdrage kan leveren over dit thema of mensen kent die een bijzonder oorlogsverhaal hebben, kan dit melden bij info@marithaime.nl, t.a.v. Sipkje Schimmel.

Lopen langs de Linge

Voor liefhebbers van rivieren, wandelen, natuur- en cultuurhistorie. 'Lopen langs de Linge' is een prachtige verhalenbundel over een rivier in een karakteristiek Nederlands landschap. De auteur verkent de honderd kilometer lange Linge te voet, van Doornenburg tot aan Gorinchem. Hij vertelt vol vuur over wat hij ziet en ervaart, maar ook over wat hij weet van het rijke en bijzondere verleden.

De auteur neemt de lezer in zijn boek mee langs een 'rivier' met twee gezichten: een eerst nog vooral kaarsrechte weterring tussen weilanden en akkers verandert in een volop meanderende rivier met dijken. Hij blijft op zijn wandeling steeds zo dicht mogelijk bij de Linge, maar maakt hier en

daar ook een uitstapje naar links of naar rechts. Boeiende ontdekkingstochten voeren door oude landgoederen en een landschapspark in wording, langs verdedigingslinies en plekken die herinneren aan lang voorbij en meer recente oorlogen, door natuurgebieden en boerenland en langs vestingstadjes en dijkdorpjes.

'Lopen langs de Linge' is eigenlijk een soort biografie van de Linge. Het verrassende boek nodigt uit om de streek zelf te gaan ontdekken, lopend of op de fiets. Het is een boek voor liefhebbers van rivieren, wandelen, natuur- en cultuurhistorie, met boeiende verhalen en scherpe waarnemingen en tal van historische achtergronden. Kortom: een inspiratiebron voor mooie wandelingen en fietstochten.

Harry Stegeman werkte als docent en wetenschapper in het hoger onderwijs. Hij was jarenlang hoofdredacteur van een onderwijstijdschrift en publiceerde tal van boeken en artikelen op zijn vakgebied. 'Lopen langs de Linge' is zijn tweede boek over zijn andere passie: natuur, geschiedenis en landschap. Eerder schreef hij 'Langs de Nederrijn'.

Het boek kost € 22,95 en is verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl.

De Betuwe in de tweede wereldoorlog

Krijno Horlings

In september 2019 werd de Operatie Market Garden van 75 geleden herdacht. Die poging van de geallieerden om via Zuid-Nederland over de Maas, de Waal en de Rijn een omtrekkende beweging te maken naar Berlijn, liep dood in de slagvelden rondom Arnhem. Daardoor duurde de oorlog negen maanden langer en trof de honger-winter het westelijke deel van Nederland.

De gevolgen waren ook voor de Betuwe enorm. Het werd een frontgebied tussen Duitsers en geallieerden en heel veel mensen moesten huis en haard verlaten. De overlevenden kwamen pas na de bevrijding terug in een verwoest gebied en vernielde of leeggeroofde woningen.

Nu, 75 jaar na Market Garden besteedt ook Oud Neis veel aandacht aan de periode tot de capitulatie in mei 1945.

- Frans Spaan was betrokken bij het programma om de in Oosterhout gevallen militair John R. Towle te gedenken met een straatnaam in de Hoge Wei.
- Bauke Huisman voelt zich als geboren Valburger nauw betrokken bij de gebeurtenissen in de oorlog en het leven in de moeilijke periode na Operatie Market Garden. Hij houdt er regelmatig een lezing over, die wij in Oud Neis mogen weergeven.
- Huis aan huis is een boek verschenen over de Betuwe in de Tweede wereldoorlog:

Water en vuur

- In Huissen is elk jaar de Exodusmars als herinnering aan de evacuatie van de bewoners en daar verblijvende vluchtelingen in 1944. Op 27 september was een herdenkingstocht, lopend van Huissen naar Arnhem en met historische bussen naar Beekbergen en Apeldoorn. Onderweg werd de uittocht uitgebeeld en herdacht. Krijno Horlings doet verslag.
- In oktober was landgoed Schoonderlogt de plek waar The Island zijn tenten opsloeg en waar jong en oud iets kon ervaren wat oorlog en bezetting betekent.
- Op Schoonderlogt was het eerste toneelstuk van een drieluik over wat de oorlog voor bewoners van de Betuwe betekende en nog betekent. In 2020 is het drieluik compleet. Rob Hoekstra werkt er hard aan met vele betrokkenen.
- Op 5 mei 2020 wordt 75 bevrijding gevierd. De bewoners van geëvacueerde gebieden beleefden dat op hun tijdelijke verblijfplaats. Arnhem was een verlaten stad, de Betuwe vrijwel onbewoond. In de aanloop naar deze herdenking en viering vinden in het hele land tal van activiteiten plaats. Een wandeling van 140 kilometer om Wageningen, 'Pad van de vrijheid', voert ook door ons deel van de Betuwe. Krijno doet er verslag van.

John R. Towle en de bevrijding van Oosterhout

Frans Spaan

De week van de operatie Market Garden ging ook in Oosterhout niet ongemerkt voorbij. In de periode dat de zogenoemde Slag om Arnhem plaats vond werd Oosterhout bevrijd, maar dat ging niet zonder slag of stoot. Nu is het 75 jaar geleden. Bij vieren hoort ook herdenken.

Hieronder het programma waar met name Frans Spaan lang en intensief betrokken bij is geweest.

Sunset March voor alle inwoners van Oosterhout

Woensdag 11 september

Kort voordat de straatlantaarns aangaan lopen elke dag veteranen en geïnteresseerde deelnemers vanaf Nijmegen over de brug 'De Oversteek' naar de Betuwe. Stapsgewijs gaan 48 lantaarns aan om de 48 geallieerden te herdenken die op of kort na de oversteek in canvas bootjes op 17 september 1944, onder hevig vijandelijk vuur, om het leven kwamen.

Bij het monument aan de Betuwse oever brengen veteranen de militaire groet aan hen die vielen voor onze vrijheid. Sinds de opening van de brug is elke avond een Sunset March.

Men verzamelde op 11 september om 19:20 uur bij het monument op de Waaldijk naast de brug de Oversteek. Na een uitleg

door de stadsgids ging men naar het startpunt aan de Nijmeegse kant van de brug. De zonsondergang was die dag om 20.00 uur.

Op 22 september liepen zo'n duizend mensen uit Nijmegen en verre omgeving mee, waaronder veel kinderen. Goed om de geschiedenis door te geven.

Twee lezingen in Dorpshuis De Schakel

Donderdag 19 september

Voor een goed gevulde zaal leidde Frans Spaan de avond in over de strijd in en nabij Oosterhout, waarbij John Towle na een heldhaftige actie om Duitse tanks uit te schakelen werd doodgeschoten. Daarna hielden Dorine Steenbergen en Frank van Lunteren een lezing.

Dorine Steenbergen interviewde in Amerika nabestaanden van de 48 gesneuvelden, waardoor zij een naam en een verleden kregen. Wat was de motivatie van deze jonge soldaten? Wat wisten de nabestaanden van hun rol in de operatie Market Garden? De interviews wierpen daar een licht op.

Frank van Lunteren onderzocht zowel Britse als Duitse veteranen die bij de operatie Market Garden betrokken waren. Soms wordt die operatie gezien als een compleet fiasco, waarbij de parachutisten bij Oosterbeek na een moedige maar vergeefse strijd in de pan werden gehakt en tot een smadelijke terugtocht gedwongen, ten koste van veel levens van militairen en burgers. Deel van de strijd was de heldhaftige rol van die groep van de 101th Airbornes die in canvas bootjes de Waal overstak, om vanaf de Betuwse zijde de verkeersbrug bij Nijmegen in handen te krijgen. Het lukte, maar niet zonder grote verliezen. Dit allemaal speelde zich af in 'ons' deel van de Betuwe. Het waren indrukwekkende lezingen, waarvoor de tijd eigenlijk te kort was.

Herdenking bij het monument aan het Vredesplein in Oosterhout

Vrijdag 20 september

Leerlingen van basisschool SamSam brachten in een estafette het Vredesvuur vanaf het monument op de Waaldijk bij de brug De Oversteek naar het monument aan het Vredesplei. Daar werden 75 fakkels ontstoken, gedichten voorgelezen en bloemen gelegd namens de Gemeente, Dorpsraad en SamSam. Con Amore zorgde voor begeleidende muziek.

Expositie in de Leonardus kerk

Zaterdag 21 en zondag 22 september

De tentoonstelling bevatte veel fotomateriaal van Oosterhout in 1944-1945 en achtergebleven voorwerpen, waaronder militaire gereedschappen, zoals onklaar gemaakte ammunitie, onderdelen van tanks (Sherman en Brencarrier) en boordgeschut van een Engelse Spitfire. En allerlei artikelen die veelal na de bevrijding nog door de lokale bevolking werden gebruikt.

Ook werd aandacht aan de wederopbouw van Oosterhout geschonken.

Diverse activiteiten

Zaterdag 21 september

's Morgens was een rondrit door Oosterhout van 25 historische voertuigen uit WO II, waaronder een aantal Sherman tanks. Daarna stonden ze in de Dorpsstraat opgesteld.

Op de foto van 28 september 1944 staan vijf Sherman tanks op de Waaldijk bij de Dorpsstraat.

Deze situatie werd op de zelfde plaats nagebootst door vijf tanks uit de colonne. Ook de bemanningen stonden opgesteld, een mooi fotomoment.

Daarna ging een stoet met genodigden en belangstellenden, begeleid door leerlingen van Sam-Sam en Con Amore, vanaf Merkus naar de nieuwe John R. Towle straat.

Onder de genodigden diverse familieleden van oud-strijders van de 82nd Airborne Division, die speciaal uit Amerika waren overgekomen. De enige nog rijdende WO II bus in Nederland maakte deel uit van de optocht.

De aanwezigheid van de bus was mogelijk dankzij Klokgroep in Nijmegen

De onthulling van de straatnaam John R. Towle werd voorafgegaan door diverse sprekers en muziek van Con Amore, het Leonarduskoor en een speciaal optreden van Dick van Altena met een voor deze gelegenheid geschreven lied over John R. Towle.

's Middags was de expositie in de Leonarduskerk en muziek uit de jaren '40 door de Andrew Sisters en coverband DejaVu in de feesttent achter Café Restaurant Merkus.

Zondag 22 september was er een oecumenische dienst in de Leonarduskerk met onder meer muziek van Con Amore en zang van het Leonarduskoor en Ceciliakoor uit Lent. Aan het begin van de middag was een optocht naar de Waaldijk, waar ter hoogte van de nieuwbouw in de Hoge Wei een fotopaneel over Oosterhout in de oorlogsjaren werd onthuld. Er reed een DUKW mee, een amfibisch voertuig, dat in de periode september '44 tot maart '45 ook veelvuldig in de Overbetuwe werd gebruikt. Daarna was er nog gelegenheid om de expositie te bezoeken.

Deze herdenking van 75 Jaar bevrijding van Oosterhout met verhalen, exposities, optochten en een historische opstelling, muziek en onthulling van een straatnaam om nooit te vergeten, was inderdaad een ervaring om nooit te vergeten.

Een DUKW, amfibisch voertuig dat kan rijden en varen

Het oorlogsverhaal van de Betuwe

THE ISLAND 44-45

Bauke Huisman

September 1944

Wat het begin van de bevrijding zal moeten zijn, wordt geen feest maar een nachtmerrie, een grote teleurstelling. Het doel van het plan wordt niet gehaald en de verliezen zijn enorm. De Over-Betuwe is bevrijd, maar van een bevrijdingsfeest is geen sprake. Integendeel, een lange periode van leed breekt aan, maar liefst 198 dagen strijd eer in het gebied van 'bevrijd' kan worden gesproken. En dan nog komt er geen feest. De bewoners zijn dan nog elders, veelal ver van huis en komen na de daadwerkelijke bevrijding vaak pas na weken of zelfs na maanden weer thuis. En de deceptie bij thuiskomst is enorm. Het blijkt dat er ook dan niet veel te vieren is. Ze komen weliswaar in hun eigen omgeving, maar in een onherkenbaar verwoest gebied waar van huis en haard niet veel meer over is. Men heeft nu helemaal niets meer en de wederopbouw zal nog jaren gaan duren.

Market Garden

17, 18 en 19 september 1944

Drie dagen luchtlandingen, goed te zien vanuit de Betuwe. Bij Renkum en Wolfheze aan de ene en bij Groesbeek aan de andere kant. Nieuws en geruchten vertellen dat de geallieerden er aan komen. Gevechten bij Oosterbeek en Arnhem maar ook in Nijmegen zijn duidelijk waarneembaar.

Overall brand en geweld, maar van de bevrijder is nog geen spoor te bekennen. Wel veel gecrashte vliegtuigen, maar die zijn ze hier al wel gewend.

20 september

De Waalcrossing, de moedige Waaloversteek van Nijmegen naar Lent. De eerste geallieerden komen in de Betuwe. Enkele uren later zijn een gedeelte van Lent en de Waalbruggen in geallieerde handen. De Duitsers herpakken zich en weten direct verdedigingslinies op te werpen bij Ressen, Bommel, Oosterhout en Elst.

21 september

De opmars van de geallieerden wordt al snel gestopt. De eerste tanks zijn uitgeschakeld en de Britten moeten stoppen en laten de mannen in Arnhem nog langer wachten op de beloofde versterking. Bij de verkeersbrug van Arnhem houden de Britse para's geen stand en ze moeten zich overgeven. De beloofde versterking komt dus te laat en op hun beurt kunnen de Duitsers extra versterking via de Rijnbrug richting Betuwe aanvoeren. In de middag landen de Polen bij Driel, maar de pont is niet meer aanwezig. Er kan slechts mondjesmaat hulp geboden worden aan de Britten bij Oosterbeek.

22 september, vroeg in de ochtend

Gebruik makend van de mist weten twee Britse verkenningseenheden eindelijk contact te maken met de Polen in Driel. En eindelijk kan de legerleiding op de hoogte worden van de situatie in Oosterbeek. Versterking richting Driel krijgt nu de prioriteit. De weg er naartoe wordt via Oosterhout vrij gemaakt.

De bevrijding van Oosterhout is geen feest. De bevolking is op de vlucht, veel wordt kapot geschoten. De geallieerden trekken op via Slijk-Ewijk en Valburg richting Driel. Tussen Valburg en Elst vindt een tankslag plaats. De strijd om Elst en Bemmelen gaat nog dagen duren, met nog meer vernielde dorpen als gevolg. De geallieerden voeren nu snel extra versterkingen naar de Betuwe. De Betuwe wordt één groot oorlogsgebied. Een gebied waar zo lang om wordt gestreden, waar zoveel gebeurt, waar zoveel over valt te vertellen. Een uniek gebied in Europa tijdens WO 2.

23 september

Pogingen met bootjes richting Oosterbeek halen niet veel uit. Veel slachtoffers en maar weinig manschappen halen de overkant. De strijd in Elst en Bemmelen gaat maar door. Granaatvuur heen en weer, met de Betuwe als lijdend voorwerp er tussenin. Beschietingen volgen elkaar op, beschietingen op de vijand die zich schuil houdt in gebouwen. Veel wordt kapot geschoten. Heteren, Zetten en Randwijk worden veroverd, met veel of weinig tegenstand. Het front langs de Rijn wordt gevormd bij de dijk, van Driel tot Opheusden.

24 september

De strijd in Elst gaat door. Britten weten het centrum te bereiken, veel staat in brand, mensen zitten al dagen in de schuilkelders. De 'conferentie van Valburg' vindt plaats. Een laatste poging om versterkingen over te brengen naar de perimeter bij Oosterbeek haalt ook nu niet veel uit. Opheusden, Wely en Dodewaard vallen deels in geallieerde handen. Het westelijk front krijgt vorm, achter de sterke verdediging van de Duitsers bij de defensiedijk Kesteren-Ochten.

25 september

Elst wordt eindelijk bevrijd en ook Bemmelen komt in geallieerde handen. De Duitsers trekken zich terug achter de spoordijk en de Linge. Ook het oostelijke front krijgt gestalte. Alle frontlijnen worden vanaf nu fel verdedigd. Winst en verlies doen deze nog wel eens verschuiven, dan is het weer Duits gebied, dan weer geallieerd. Die nacht worden de para's uit Oosterbeek geëvacueerd. Van de ruim 10.800 Britten en Polen komen er slechts 2.400 via de Betuwe terug. De verliezen zijn enorm.

The Island 1944 - 1945

26 september

De voorlopige schade kan worden opgemerkt. Daar waar hevige strijd is geweest is de bevolking op de vlucht geslagen of weggestuurd. De Betuwe wordt vol gereden met militair materieel. De verdediging wordt versterkt en nog meer troepen worden aangevoerd. De Duitsers houden Elden, Huissen, Angeren, Doornenburg en Gendt

stevig in handen en verdedigen hiermee de relatief eenvoudig over te steken Rijn. De geallieerden verdedigen het veroverde gebied, het Betuwse bruggenhoofd The Island, ter bescherming van de Waalbrug.

Oktober 1944

In de Neder-Betuwe achter het westelijke front bereiden de Duitsers zich voor op een tegenoffensief. Hitler beveelt The Island en de brug van Lent weer te heroveren. Meerdere aanvallen vinden plaats op uiteenlopende plekken. Vanuit het westen bij Opheusden, vanuit het noorden bij Randwijk en Heteren en vanuit het oosten bij Elst en bij Haalderen. De strijd gaat maar door evenals de vele beschietingen. Veel burgerslachtoffers vallen, veelal door geallieerd vuur. Huissen en Angeren krijgen het zwaar te verduren. Bombardementen maken ook hier met name onder de bevolking veel slachtoffers.

De strijd bij Opheusden is fel en hevig. Weer een dorp in de vernieling. Ook veel strijd bij de steenfabrieken langs de Rijn. Bij Heteren proberen de Duitsers weer voet aan wal in de Betuwe te krijgen, met dagen van strijd tot gevolg. En overal veel slachtoffers, aan beide zijden. Amerikanen lossen de Britten af. De Duitse aanvallen gaan maar door. Maar de verdediging van The Island houdt stand.

Maar het wordt druk op The Island, te druk. Door vluchtende en opeen gedreven

bewoners raken dorpen overbevolkt. Luizen en schurft, slechte hygiëne en voedselschaarste dreigen of zijn er al. Dit en al het strijdgeweld heeft er toe geleid dat de bevolking moet evacueren en de dorpen stuk voor stuk worden verlaten. Aan de Duitse kant worden bewoners richting Duitse gebieden geëvacueerd, of weggestuurd. Huissen, Angeren, Doornenburg en Gendt gaan richting Achterhoek, Drenthe of zelfs Groningen en Friesland. De Neder-Betuwe gaat richting het westen, Amersfoort en Veluwe. The Island, het geallieerde gebied wordt richting Brabant geëvacueerd. Eerst naar Eindhoven, de Philipsterreinen. Als die vol zitten naar Tilburg, en daarna zelfs naar België, omgeving Geraardsbergen. Van de 60.000 bewoners blijven er ongeveer 4.000

achter voor het binnenhalen van de oogst en het verzorgen van vee.

November 1944

Hitler besluit de situatie te gaan controleren. Hij wil voorkomen dat bruggenhoofd The Island een militair bolwerk wordt vanwaar de geallieerden kunnen doorstoten richting Duitsland. Pogingen worden ondernomen om de voor de toevoer

noodzakelijke Waalburg te vernietigen. Beschietingen, bombardementen, duikers en zelfs onderzeeboten worden ingezet. Er wordt slechts schade aangebracht en ook de Betuwe wordt maar niet heroverd.

De geallieerden doen er alles aan om het gebied onder controle te houden. Beschietingen en het bestoken van elkaars linies gaan maar door. Vanuit Nijmegen en het Maas en Waalgebied beschieten de geallieerden de Duitse gebieden op The Island. Dorpen als Ochten en Kesteren krijgen het heel zwaar te verduren. De Duitsers zitten hoog in de Utrechtse Heuvelrug. Van hieruit kunnen ze The Island goed overzien. Op hun beurt worden bewegingen door geallieerden overdag direct beschoten. Ieder dorp krijgt er zo van langs.

Hospitaal bij Spaan in de wei

December 1944

Het Duitse Ardennenoffensief wordt voorbereid en veel tanks en pantservoertuigen zijn hiervoor nodig. Wat zich in de Betuwe en rond Arnhem bevindt moet richting Aken. Om het gebied toch te kunnen controleren wordt gebruik gemaakt van hoog water. De dijk bij Elden wordt opgeblazen, The Island loopt vol. Troepenverplaatsingen alom. De Amerikanen zijn vertrokken. Canadezen, Britten en zelfs Schotten komen er voor terug. Maar ze moeten vluchten voor het water, terugtrekken naar hoger gelegen grond. Het gebied langs de Rijn van Driel tot Opheusden wordt verlaten, daar komt het water te hoog te staan. Het gebied rond Lent wordt alsmaar kleiner en nogmaals 3.000 personen moeten vertrekken. Duizend mannen blijven achter op het zogenaamde manneneiland. Met bootjes en patrouilles wordt het gebied gecontroleerd. De winter valt binnen maar na enkele weken zakt het water weer weg. Duitsers nemen rond de Kerst Heteren en Randwijk weer in en de strijd barst opnieuw los.

Januari 1945

Een koude periode volgt met veel sneeuwval. Duitsers trekken op richting Waalbrug en een hevige strijd om Hemmen en Zetten volgt. Zware artilleriebeschietingen vanuit Heelsum en Bennekom en een hevige strijd in huis-om-huisgevechten laten ook hier een spoor van vernieling achter. De Duitsers worden teruggedrongen, maar er zijn wederom vele slachtoffers aan beide zijden. Nu blijft van Zetten en Hemmen niet veel meer over.

Februari 1945

Door het smelten van de sneeuw stijgt het water weer. De Betuwe overstroomt voor de tweede keer, nu komt het water zelfs hoger. Een koude periode volgt, de water-massa wordt een grote ijsplaat en zodra het dooit zorgen ijsschotsen voor nog meer schade.

Maart 1945

Zodra het water zakt weten dit keer de geallieerden het gebied in handen te krijgen. Op diverse plaatsen moet nog wel gestreden worden en een volgende fase dient zich aan. The Island kan nog altijd een springplank vormen voor een doorstoot richting Veluwe en Roergebied. Wederom bevoorrading en diverse afleidingsmanoeuvres, nu ten behoeve van operatie Veritable en het Rijnlandoffensief. Vanuit het oosten komen de bevrijders Nederland binnen en vinden snel aansluiting.

April 1945

Tijdens de Paasdagen op 1 en 2 april wordt The Island door Canadezen en Belgen bevrijd. Alleen bij Ochten en Kesteren houdt de bezetter nog enige tijd stand. De gebieden rond Oosterbeek en Renkum worden enkele weken later bevrijd, waardoor er van hieruit geen gevaar meer is van de Duitse kanonnen. Eindelijk is het gebied buiten bereik van de vijand en kan men veilig over straat. Maar is het hier veilig?

Juni 1945

Het duurt nog maanden eer het helemaal veilig is, voordat al het oorlogstuig opgeruimd is en het gebied veilig is gemaakt. Langzaam komt de bevolking terug, ze willen terug, ze moeten terug naar huis. Heimwee en op zoek naar een eigen thuis doen veel bewoners besluiten terug te keren. Bij thuiskomst zien ze met lede ogen aan hoe The Island, of vanaf nu weer de Betuwe genoemd, gehavend uit de strijd is gekomen. De gebeurtenissen sinds Market Garden hebben het gebied vernield. Alles is kapot, weg of onbruikbaar. Hele gebieden of zelfs dorpen zijn compleet vernield. Ochten vernield. Elden grotendeels vernield, Huissen gebombardeerd, in Angeren, Elst en Opheusden enorme schades. En ga zo maar door.

De wederopbouw

Juli 1945

De wederopbouw kan beginnen. Zwijgend gaat men aan de slag. In de loop der eeuwen is dit zwijgen in de genen van de Betuwnaar gekomen: opbouwen van het be-

staan, beginnen met niets, altijd oorlogen en overstromingen, een strijd tegen de overmacht. Eerst onderdak vinden en maken. Van kippenschuren en van sloophout worden onderkomens gemaakt. De winter komt er aan. Een zware periode volgt. Dit wordt voor de bewoners misschien wel de zwaarste periode in hun bestaan.

Tien tot veertien jaar duurt het voor alles weer is zoals het zou moeten zijn. Maar de littekens blijven. Veel is opgeruimd maar nog altijd zijn ze aanwezig, zichtbaar maar zeker ook onzichtbaar. De Betuwnaar heeft de herinneringen weggestopt, om er niet meer aan te hoeven denken. Maar een trauma als dit blijf je bij je dragen, generaties lang. De Betuwnaar is getekend door een bizarre periode.

Heden

De Betuwe, de wereld anno nu. Wat leren we er van, wat heeft de mens er nu van geleerd? Oorlogen blijven, helaas. De gevechten voor vrijheid gaan maar door. Vredesmissies blijven noodzakelijk. Met alsmaar slachtoffers. Slachtoffers die vallen en vielen voor onze vrijheid.

Vrijheid, wat is dat? Misschien dat we kunnen leven zoals we nu doen, met al onze welvaart en vrijheden. Zonder zorgen. Zo zorgeloos dat we soms vergeten te beseffen waar we dit aan te danken hebben. Zonder terug te denken aan de periode van toen, aan de offers die zijn gebracht. Dat mogen we niet vergeten. Daarom moeten we blijven herdenken en gedenken. Dat we steeds weer beseffen waar we dit aan te danken hebben. Even stil staan en dankbaar zijn voor onze vrijheid. Met dat besef mogen we de vrijheid ook vieren. Vieren dat we vrij zijn en feesten om het geluk.

Wij willen u dit laten beleven, die periode van toen. Laten beseffen wat er allemaal gebeurd is, even stil staan en herdenken. Maar we willen het ook vieren. Met u maar zeker ook met hen, zij die het toen hebben meegemaakt. Wellicht een laatste kans om met hen, 75 jaar na dato, dit nog één keer mee te kunnen meemaken, onze bevrijding te vieren. Hen voor een laatste keer te bedanken voor wat zij voor ons hebben gedaan en tot op heden voor ons hebben betekend. Laten we er daarom voor hen iets heel speciaals van maken. Dank u.

Schuilen en vluchten

Ben en Jan Willem Dalhuisen

10 september 2019 is het boek *Schuilen en vluchten* gepresenteerd en het eerste exemplaar is in ontvangst genomen door wethouder Wijnte Hol. De gebroeders Dalhuisen hebben ooggetuigenverslagen van Elstenaren uit de Tweede Wereldoorlog samengebracht. Het is een kroniek van de strijd om het Betuwse dorp Elst in september 1944 en wat er aan voorafging. Het boek vult een leemte op in de geschiedenis over de oorlogsdagen in Elst. Ruim 180 aanwezigen waren naar het Wapen van Elst gekomen voor de presentatie van het boek. Alvorens het eerste exemplaar aan de locoburgemeester aan te bieden, droeg Wes Leurs het gedicht

'De Terugkeer' voor. Na een toelichting van Ben Dalhuisen over de totstandkoming en de inhoud van het boek volgde een muzikaal intermezzo van Inge van Marwijk. Het boek is voor € 24,95 verkrijgbaar bij Bruna in Elst. Van deze presentatie bij Marithaime is een videoverslag: www.youtube.com/watch?v=B21paCDfFdQ.

Water en vuur 1944-1945

Betuwenaren aan het front

John Mulder

Bij bewoners zonder nee nee sticker is het boek Water en Vuur 1944-1945 Betuwnaren aan het front in de brievenbus bezorgd. Dit 'bewaarblad' is tot stand gekomen door een goede samenwerking tussen de redactie van de Peperbus en de Historische Kring Midden-Betuwe (HKMB). Ook onze Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o. heeft hieraan een bescheiden bijdrage geleverd.

Het blad geeft een impressie van het leven van de inwoners van ons gebied tussen september 1944 tot het begin van de zomer van 1945. Door onderzoek in een groot aantal (dag)boeken uit die tijd ontstond een beeld hoe de burgers deze ellendige tijd beleefd hebben. Overal was gevaar, er waren tekorten aan alles en onzekerheid over de toekomst heerste. Veel evacuees belandden in een voor hen volkomen onbekende omgeving en niemand wist hoe lang ze ontheemd daar moesten blijven. Veel ooggetuigen van toen hebben met hun herinneringen bijgedragen aan de realisatie van dit blad. Het onderzoek in de dagboeken is gedaan door de auteurs. Ze zijn bronnen van onze lokale geschiedenis.

Deze uitgave kan gratis worden aangeboden door de vrijwillige inzet van velen bij de samenstelling en de verspreiding. En door bijdragen van de provincie Gelderland en de gemeente Overbetuwe en de beide historische verenigingen en door vele donaties. Wij feliciteren het bestuur van de MKHB en de redactie van de Peperbus met dit prachtige blad, waarin nu eens niet de militair voorop staat, maar de gewone burger.

Herdenking van de Exodus

Krijno Horlings

Al jaren geleden is de Stichting Exodus opgericht om de gedwongen uittocht uit Huissen te herinneren. Na bombardementen met veel doden, zowel in de stad als bij het Looweer, gaven de Duitsers aan de bewoners en naar Huissen gevluchte Betuwnaren de opdracht om Huissen te verlaten. Via het veer bij Doornenburg staken velen over, maar toen dat niet meer kon ging de tocht naar Arnhem. En vandaar richting Ede en richting Beekbergen en Apeldoorn. Vandaar de naam Exodus, uittocht. In ons deel van de Betuwe voerden de geallieerden het bewind, waardoor de bewoners naar het bevrijde zuiden werden geëvacueerd.

Exodusroute

Eind juni is jaarlijks een wandeltocht vanuit Huissen met verschillende afstanden. Ik liep meermalen de 25 kilometer, een mooie route die over de voormalige Rijndijk langs het Gelredome naar Elderveld voert en voorbij de spoorbrug Arnhem-Nijmegen via Schuijtgraaf naar de Rijndijk. Terug door Meinerswijk en De Praets en verder tussen de Rijn en Malburgen tot voorbij de Sachararovbrug (Pleijroute). En dan terug naar Huissen. Onderweg zijn diverse plekken waar monumenten en straatnamen herinneren aan die periode.

Dit jaar was een wandeling van 17 kilometer met schrijver Michel Bongers, die meerdere boeken over dat deel van de Betuwe schreef. Het was in de warme periode, dus deze kortere afstand was een meevaller. Onderweg vertelde Michel allerlei wetenswaardigheden over de plekken waar we langskwamen.

Herdenkingstocht

Iemand maakt mij attent op een tocht die op 27 september de sporen van de evacuatie zou volgen. Zo was ik die zaterdag weer in Huissen. Veel deelnemers waren in het wit gekleed zoals indertijd, om duidelijk te maken dat de stoet geen militairen waren maar vluchtelingen die hun heil ergens anders moesten zoeken.

We stonden stil bij het monument in Huissen met foto's van slachtoffers van het bombardement, stopten en liepen daarna over de dijk langs Zilverkamp, en bij Malburgen over het lager gelegen pad tot de John Frostbrug.

Bij het monument bij de Berenkuil onder de rotonde was een korte herdenking. Daarna werden we in het Arnhemse stadhuis getrakteerd op koffie en John Frostbrugkoekjes en een paar toespraken.

Twee historische bussen van intussen ook alweer 40 jaar oud brachten ons naar Beekbergen, waar een lunch klaarstond. Met een groep uit Angeren, die in oorlogskleding en

met kinderwagens en dergelijke de herinnering levend houdt, liepen we naar het Exodusmonument in Beekbergen. Ook daar muziek en toespraken. Een groep schoolkinderen legde bloemen.

Verder met de bus naar Apeldoorn, om daar in een stoet door het centrum naar het Coda-museum te lopen. Voorafgegaan door doedelzakspelers en een paard-en-wagen volgeladen met huisraad die vluchtelingen indertijd meenamen. Uiteraard enige toespraken, maar ook een andere groep schoolkinderen die kort en soms heel indrukwekkend zeiden wat vrijheid voor hen betekent. Zoals "Voor mij betekent vrijheid dat ik niet bang hoeft te zijn

dat ik jong wordt doodgeschoten." Ja, dat is vrijheid.

Goudsbloem of marigold

Voor gesneuvelde militairen in WO I is de klaproos (poppy) het symbool van hun offer. Nu zie je ze ook bij graven van recenter oorlogen.

In 1945 wachtte in Huissen meisje van vijf jaar koningin Wilhelmina op met een bosje goudsbloemen. Wilhelmina kwam door een te vol programma niet, maar dat ze wilde komen gaf al een gevoel van erkenning. De goudsbloem werd een symbool van het lijden van burgers en van veerkracht. Wij kregen als aandenken een insigne van de goudsbloem.

Na een indrukwekkende dag brachten de bussen ons weer terug naar Arnhem en Huissen. Het was goed om even iets te ervaren van wat onvrijheid is en hoe belangrijk het is om te blijven beseffen dat we nu in vrijheid leven.

Pad van de Vrijheid

Krijno Horlings

In 2020 is de herdenking van 75 jaar bevrijding. Volgens de overlevering vond de capitulatie plaats in Hotel de Wereld in Wageningen, waar onze Prins Bernard een belangrijke rol bij had. Volgens andere informatie was de capitulatie ergens anders (op de Lünenburger heide) op een andere dag en vond in de Aula naast hotel De Wereld een ander gesprek plaats, namelijk over het

regelen van de overdracht en aftocht. Bij de ondertekening van een afspraak over het regelen van de overdracht van het gezag werd de prins een minder prominente plaats gewezen dan hij graag deed voorkomen. Kortom: de geschiedenis is niet altijd wat in de annalen wordt opgenomen. Maar dat de Duitse overheersing in Nederland in mei 1945 ophield is een feit.

Wim Huijser kwam tien jaar geleden op De Mellard in Valburg wonen en verhuisde vijf jaar geleden naar Wageningen. Als schrijver en wandelaar is hij betrokken bij veel activiteiten, die ook in de Betuwe spelen. Eén daarvan is het maken van een wandelroute, het Pad van de Vrijheid. In twaalf etappes van totaal zo'n 140 kilometer leidt het van Wageningen naar Rhenen, steekt dan over naar de Betuwe en voert via onder meer Slijk-Ewijk, Loenen en Valburg naar Driel. Daar steekt het de Rijn weer over en gaat via Oosterbeek, Ede en Veenendaal weer naar Wageningen. Onderweg zijn veel plekken die herinneren aan de situatie in de oorlogsjaren, uiteraard ook in ons deel van de Betuwe. Die krijgen aandacht in de begeleidende wandelgids, die in april 2020 verschijnt.

Op 15 november liep een groepje het eerste deel van de route, van Hotel de Wereld tot Villa Grebbeoord onderaan de Grebbeberg. Het leverde heel wat verhalen op over wat er onderweg in mei 1940 en in de periode van Market Garden tot de bevrijding gebeurde. De komende maanden lopen we een deel van de route om informatie voor de wandelgids aan te vullen. Zo kan ieder op een eigen manier en tijd iets meer te zien krijgen en begrijpen wat de oorlog hier betekende.

Geschiedenis als bron voor theater

Krijno Horlings

Jaren geleden ontstond bij theatermaker Rob Hoekstra het idee om meer te doen met de vaak onbekende overkant van de rivier en de geschiedenis van het leven aan de Waal. Aan gene zijde wonen heel andere mensen, met soms een ander geloof, andere gewoonten, een andere taal en een andere kijk op het leven.

Rob bracht onze Historische Kring in contact met de Stichting

ter bevordering van historisch besef in Beuningen en omgeving. In 2014 werd Over & weer opgericht. Een voorbereidingsgroep ging aan de slag om beide oevers met elkaar in contact te brengen met voorstellingen in de uiterwaarden en met het voetveer als verbindende schakel.

Alweer vijf jaar Theater Over en weer

In 2015 was de start rond de langste dag met Waalverhalen, over de geschiedenis van het landschap en over een dreigende overstroming.

Daarna volgde in 2016 'Verlangen naar de overkant', in 2017 'Aan de oever, in het zand', in 2018 'De rivier, de grens', en in 2019 de wintervoorstellingen 'De barre tocht' en 'Bij het haardvuur', en aan het begin van de afgelopen zomer 'Flessenpost'.

Historische en actuele verhalen worden verbeeld met theater, dans en muziek door spelers uit de omgeving. Het landschap is een natuurlijk decor met een hoofdrol voor de altijd levende rivier. Sommige stukken zijn humoristisch, andere hebben juist een serieuze boodschap.

Drie voorbeelden uit vele: de dood van de veerman, die door pesterige schoolmeisjes zijn einde vindt, een wanhopige moeder die uit angst dat haar kinderen verdrinken de bedreigde dijk aan de overkant doorsteekt, en de Elfdorpentocht, een waardig alternatief voor de Elfstedentocht, die ook niet doorgaat. Ook actuele onderwerpen

zoals de komst van de wolf of de doorkomst van de Vierdaagse waren te zien.

In 2020 is er geen uitvoering van Theater Over en weer gepland, want Rob werkt hard aan drie theaterstukken die met de oorlog, de bevrijding en de wederopbouw te maken hebben in de Betuwe, eiland tussen twee vuren.

Herinneringen aan de oorlog

In deze herdenkingsperiode wordt een drieluik van Rob Hoekstra uitgevoerd, waarbij de nadruk ligt op bewoners die ongewild en hard met de oorlog worden geconfronteerd. De overkoepelende titel is 'Betuwe, eiland tussen twee vuren'.

In oktober was de eerste uitvoering over de Betuwe in WO II bij The Island op landgoed Schoonderlogt. 'Souvenirs'. Een echtpaar volgt de Liberation Route vanaf de opbouw van D-day in Zuid-Engeland via Normandië, België en Brabant naar de 'brug te ver'. In de Betuwe komen ze er achter dat het Betuwse verhaal veel meer met hun eigen strijd om te overleven te maken heeft dan de 'Grote geschiedenis'.

In 2020 wordt dit stuk herhaald en uitgebreid twee andere uitvoeringen: 'Leven op Manneneiland' over de geschiedenis van het Manneneiland in de Betuwe bij Lent, de inundatie, de evacuatie van de bevolking en de maandenlange strijd in het relatief kleine gebied.

En 'De schim in het raam', een familieverhaal waarin de Betuwse bevolking centraal staat: de relatieve rust tot de oorlogssituatie vanaf 17 september 1944, de dreiging, de evacuatie, heimwee en terugkeer en uiteindelijk de wederopbouw van een verwoest land en dorp.

Het is de moeite waard om deze uitvoeringen op verschillende locaties bij te wonen. Het maakt dood en hoop, leed en verwachting herkenbaar en invoelbaar. Ze worden in de media aangekondigd.

De Duitse bezetting

Herinneringen van Hans van Leeuwen, Wim Sniijders en Jan Geurts
Samenstelling artikel: Dini Huijbers

Oorlogsherinneringen van Hans van Leeuwen

Toen de Tweede Wereldoorlog in Nederland begon was ik vijf jaar oud. We woonden op de boerderij 'De Nieuwe Gasthuisbouwing' aan de Valburgsestraat 29. In 1940 had mijn vader drie vaste medewerkers, te weten Albert Gaasbeek, Bart Jansen en Jan van Kleef.

Begin mei 1940 stonden ma, Iet, Annie van Antwerpen en ik 's morgens voor het huis te kijken naar de honderden vliegtuigen van de Duitsers.

Ze gingen Rotterdam bombarderen. De hele binnenstad brandde uit en er waren veel doden, allemaal burgers. Ook landden er Duitse parachutisten bij Den Haag. Annie was toen enkele dagen bij ons in dienst als hulp in de huishouding (ze bleef met onderbrekingen tot 1986 af en toe helpen).

Enkele dagen later kwamen de Duitse militairen over de Valburgsestraat richting Slijk-Ewijk. Ze hadden veel paarden. Op het perceel De Koewei (hoek Valburgsestraat/Verloren Zeeg, zuidkant) lag weiland met mooi gras erop. De Duitsers lieten er 150 paarden grazen.

De Duitse colonne op de Valburgsestraat had 's morgens bij de Hooge Brug landmijnen gevonden en laten ontploffen. Van Derksen waren ze toen aan het melken op de Paddepoel, aan de Valburgse kant van de Verloren Zeeg. Mijn vader en Johan (zoon van Johan) Paul waren eveneens aan het melken in de Perdswei (vanuit Slijk-Ewijk gezien links van de Valburgsestraat tussen boerderij Gijsberts en de Hooge Brug). We waren thuis ongerust vanwege de ontploffingen, want de melkers waren nog niet terug.

De Duitsers bleken ook Marinus Derksen gedwongen te hebben om voor hen uit te lopen, bang als ze waren om nog meer landmijnen aan te treffen.

Na vijf dagen hadden de Duitsers Nederland veroverd. Op de Grebbeberg heeft Bart Jansen in die tijd het leven gelaten, hij is daar ook begraven.

Engeland werd niet bezet, maar Londen werd wel zwaar gebombardeerd. Onder Duitse militairen was het lied 'Und wir fahren gegen England' populair. De Engelse en Amerikaanse vliegtuigen kwamen 's nachts bij honderden over, richting Duitsland. De Duitsers gebruikten enorme zoeklichten en schoten met luchtafweerkanonnen veel bommenwerpers neer.

Elke nacht als de bommenwerpers overvlogen moesten we het bed uit. Vader had wanden van stro gemaakt op de deel. Daar stonden we tussen om niet door granaatscherven geraakt te worden.

Het was verplicht een schuilkelder op het erf te maken, een geul van twee meter breed en vier meter lang, een meter diep, afgedekt met hout waarop een deklaag aarde van een meter dik. Overdag werd deze schuilkelder wel eens gebruikt, anders nooit. Als we 's morgens naar school liepen, hielden we wedstrijdje wie de meeste stukken van vliegtuigen en granaten vond.

In de Betuwe zijn honderden vliegtuigen brandend neergestort. De bemanningen ervan, Engelsen, Amerikanen en Canadezen, probeerden er natuurlijk met de parachute uit te springen. De soldaten die levend de aarde bereikten, werden vaak door Duitse militairen gevangengenomen.

Vlak bij de Hooge Brug, op de landtong aan de Valburgsestraat en over de parallel lopende Verloren Zeeg, hadden de Duitsers een wachtpost gebouwd. Daar tegenover had vader weiland waar gemolken en gehooïd werd. Die wachtpost was een houten stellage met een verdieping en daarop een glazen koepel. Via een brug van ongeveer tien meter lang en één meter breed, die over de Verloren Zeeg lag, werd de wachtpost ontsloten op de Valburgsestraat. De post werd bemand door zo'n tien tot twaalf soldaten, die achter de gelande parachutisten aangingen. Overigens was de ondergrondse ook actief om vliegtuigbemanningen te verstoppen en zo mogelijk via België, Frankrijk en Spanje weer naar Engeland te smokkelen.

Allerlei voedsel en andere levensbehoeften waren op de bon, een distributiesysteem. Die bonnen waren eens in de zoveel tijd te verkrijgen met een zogenaamde stamkaart, waarop een foto en vingerafdruk stond. Er was een levendige handel in bonnen.

De winkeliers mochten tegen inlevering van deze bonnen levensmiddelen (tegen betaling) verstrekken, zij dienden die bonnen bij de grossiers ook weer in te leveren. Veel jonge mannen uit door Duitsers bezette landen moesten gedwongen in Duitsland werken om de miljoenen soldaten te vervangen, velen probeerden dit te ontduiken. Om ook voor onderduikers, die aan de tewerkstelling in Duitsland trachtten te ontkomen, voldoende bonnen te hebben, vond een overval plaats op het gemeentehuis in Andelst.

VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH
48 ^A	47 ^A	46 ^A	45 ^A	44 ^A	43 ^A	42 ^A	41 ^A
48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B
VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH
VOEDINGSMIDDELEN VOOR HOUDERS VAN INLEGVELLEN GA 401						BONKAART	
11e EN 12e PERIODE 1944 (1 OCTOBER-28 NOVEMBER)						KA 411-412	
RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
A95	A93	A91	A89	A87	A85	A83	A81
RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
A96	A94	A92	A90	A88	A86	A84	A82
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48 ^{A(4)}	47 ^{A(4)}	46 ^{A(4)}	45 ^{A(4)}	44 ^{A(4)}	43 ^{A(4)}	42 ^{A(4)}	41 ^{A(4)}
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48 ^{A(3)}	47 ^{A(3)}	46 ^{A(3)}	45 ^{A(3)}	44 ^{A(3)}	43 ^{A(3)}	42 ^{A(3)}	41 ^{A(3)}
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48 ^{A(2)}	47 ^{A(2)}	46 ^{A(2)}	45 ^{A(2)}	44 ^{A(2)}	43 ^{A(2)}	42 ^{A(2)}	41 ^{A(2)}
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48 ^{A(1)}	47 ^{A(1)}	46 ^{A(1)}	45 ^{A(1)}	44 ^{A(1)}	43 ^{A(1)}	42 ^{A(1)}	41 ^{A(1)}
48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD

Gerda, een meisje van 16 jaar, was werkzaam op het gemeentehuis en liet zichzelf op een avond insluiten. Zo kon haar broer met een aantal handlangers, ondanks de bewaking, een groot aantal bonkaarten buitmaken.

Er werd in de oorlog veel koolzaad verbouwd, dit werd met de stationaire dorsmachine gedorst. We lieten in Nijmegen hieruit voor eigen gebruik koolzaadolie persen, voor bakdoeleinden.

Af en toe werd de boerderij onverwacht door een zestal controleurs doorzocht. We probeerden dan de andere boeren te waarschuwen. Zo moest ik naar oom Ries aan de Oosterhoutsestraat. De radio die vader in de schuur verstopt had om aan de verplichte levering te ontkomen, is nooit door hen ontdekt.

Wel vonden ze de houten karn met dito deksel passend op een melkbus. Vader moest onder hun toezicht de karn kapot hakken. Verkuil, timmerman uit Valburg, heeft de volgende dag weer een nieuwe gemaakt.

Naar school

Zus Iet was na het derde schooljaar in mei 1942 naar de Nutsschool aan het Hertogplein in Nijmegen gegaan en ook voor mij was dat de bedoeling. We kregen bijles van juffrouw Van den Berg uit Elst, om aansluiting te krijgen op de Nutsschool.

Zij stond hoog aangeschreven en was zeer streng. Ik herinner me nog haar lessen in 'schoonschrijven' en 'plaat vertellen' met een aanwijfsstok. De directeur van de Nutsschool kwam de hele oorlog wekelijks per fiets melk en boter halen. Iet, die bij de conciërge dagelijks haar brood op at, nam voor hem regelmatig melk mee.

Tijdens de oorlog werd er een busdienst naar Nijmegen onderhouden door Merkus te Andelst. Deze bussen waren voorzien van houtgenerators. Bekende chauffeurs waren Dorus van Gessel, Beeftink en Harry Merkus. Zus Iet ging met deze bus naar school. De chauffeurs waren bereid even op passagiers te wachten. Eén keer, de bus was al bijna bij Weys op de hoek (nu Akkerstraat), toen nog iemand uit de Apenhoek stond te zwaaien, Dorus van Gessel zette de bus geheel terug voor deze klant.

In 1943 gebeurden veel bijzondere dingen.

Zo werd er vanaf de wachtpost bij de Hooge Brug een telefoonlijn naar Nijmegen aangelegd, dwars over ons land. Dit werk gebeurde door Russische krijgsgevangenen, die uitgehongerd waren. Ze aten zelfs veevoer en etensresten. Met m'n speelkameraden Jan Paul (zoon van Gert) en Johan Meeuwissen, hadden we een ijzerdraad over de telefoonlijn gegooid. Dit leverde woedende Duitse militairen op, die de hele lijn langs gelopen waren om de storing te vinden.

Ook in 1943 kwamen Haagse evacués naar Slijk-Ewijk.

Wij kregen de familie Stam ter inwoning, die evenals vele anderen uit Den Haag weg moest voor de aanleg van een Duitse tankgracht tegen eventuele geallieerde landingen.

In 1943 waren we tijdens het speelkwartier op het schoolplein in Slijk-Ewijk, toen een brandende Engelse bommenwerper neerstortte. Aanvankelijk kwam deze richting het dorp. Maar er brak een vleugel af, waardoor het vliegtuig bij de Noordwal crashte. Van de zevenkoppige bemanning wisten er drie met de parachute eruit te komen. Ondanks een vluchtpoging werden ze door de Duitse militairen uit de wachtpost gevangengenomen. De dode Engelsen werden door Adriaan de Voerman weggebracht richting Valburg.

Op 22 februari 1944 ging mijn moeder naar Nijmegen om met Iet een pasfoto te maken. Die middag kwamen ze in het geallieerde vergissingsbombardement terecht. Van de fotozaak op Wintersoord was niets meer over. De grens van de verwoesting was het Hertogplein en de Van Broekhuizen/Van Welderenstraat. Hachelijke uren, waarbij meer dan 800 Nijmegenaren het leven lieten. Die avond was Nijmegen vanuit de Betuwe gezien één vuurbal.

Mijn schooltijd in Slijk-Ewijk ging door tot de bevrijding in september. Ook in de vierde klas van meester Van Immerzeel heb ik nog gezeten. De klassen vier, vijf en zes zaten in het westelijk lokaal, de hoogste klas kreeg Duitse les. Aangezien Van Immerzeel als hoofd bescherming bevolking nogal eens weg was, werd waargenomen door meester Frentz, een onderwijzer in opleiding. Hij was een zoon van de bakker uit de Lechstraat in Herveld. De meisjes uit de hoogste klassen moesten hem assisteren, o.a. Willie Snijders en Minie Vink. Toen heb ik in rekening courant strafwerk gemaakt. Dit bestond uit houthakken op de deel bij Van Immerzeel. Je maakte strafwerk vooruit en kreeg een kruisje op het schoolbord dat later van pas kon komen.

Het dagelijks leven

De drie winkels in Slijk-Ewijk (Derksen, Coenen en Lamers) verkochten in die tijd nog geen groenten. Iedereen verbouwde zelf van alles in de tuin. Ook haalden we groenten bij Van den Bos, Beekhuizen (Krakenburg) en Van de Kerkhof (bij de Altena). Zij teelden groenten in kassen of onder Lentse ramen. Er werd veel in zout ingemaakt of geweekt. Moeder had tientallen glazen potten met bonen, erwten en fruit.

Bijna huis aan huis werden varkens geslacht, een of twee per jaar. Hiervoor moest je vergunning hebben van de gemeente, alles werd streng gecontroleerd.

Wim en Thé Krijnen waren de huisslachters in het dorp. Spek en hammen werden in kuipen of gemetselde bakken ondfer veel zout bewaard, worst werd gerookt.

De kerk

Amerikaanse officieren voor de kerk in Slijk-Ewijk

In de oorlogsjaren stond dominee De Jagher in Slijk-Ewijk. Als kinderen moesten we mee naar de kerk, de vijfde bank aan de dorpskant was onze plaats. Voor ons zaten Breunisse, de rentmeester en Heintje, zijn huishoudster. Zowel Breunisse als vader sliepen nogal eens tijdens de preek. Mijn zus Iet vond het gebit van de dominee interessant, want dat paste niet al te best, zodat het een wonder was dat het niet uit zijn mond viel.

Meester Van Immerzeel was voorzanger in de kerk. Elke zondag moesten we na de dienst naar de Zondagschool. Uit een klein boekje moest je een Gezang of Psalm en een tekst uit het hoofd leren. De zondagschool werd geleid door Willy de Jagher.

Met kerst was er een grote boom met echte kaarsen. Juffrouw Van den Berg vertelde het kerstverhaal en we kregen warme chocolademelk en een sinaasappel.

Johan van Drumpt, grootvader van Peter, was lange tijd de koster.

Jan Doeleman was de 'aanzegger' als iemand in het dorp overleden was. Hij bracht lopend door het hele dorp, in het zwart en met hoge hoed, het overlijdensbericht huis aan huis.

De buurt

De Apenhoek, waar ik woonde, was in de oorlogsjaren rijk aan kinderen. Bij Lin, Johan, Gert en Jan Paul, Meeuwissen en Geurts. Dagelijks liepen we met zo'n acht tot tien kinderen naar school. De Valburgsestraat was niet geasfalteerd maar begrind.

Het grind was makkelijke munitie om de porseleinen isolatiepotjes van de electriciteitspalen kapot te gooien. Op onze route was er geen één meer heel. Elke periode heeft zo zijn katekwaad!

In de wei tussen onze boerderij en de Valburgsestraat, zeg maar de zuidkant van de Apenhoek, werd veel gevliegerd. Later, in 1943-1944 werd dit door de Duitsers verboden in verband met mogelijk seinen naar geallieerde vliegers.

In de voorzomer moesten onze speelmakkers van de Paulfamilies vaak meikevers vangen in de groente en het zacht fruit. Er heerste in de oorlogstijd een plaag. Ze vingen emmers vol. Die beesten vraten alles op. Tijdens de tocht van en naar school waren er langs de boomgaard van Huisman en bij Coenen (hoek Valburgsestraat/Catharinastraat) geliefde plekken om roodjasappels te rapen en we speelden 'slootvangertje'.

Voortekenen van verandering

Op 6 juni 1944 begon de landing van de geallieerden in Normandië. Het zou tot augustus duren voordat ze de hevige Duitse tegenstand doorbraken en uiteindelijk Parijs bereikten.

In de huisbongerd van de boerderij aan de Valburgsestraat (nu Diekoel) kregen we tientallen Duitse militairen van de SS, ook wel doodskoppenregiment genoemd. Ze kregen een rustpauze na het Normandische front. Mijn vader bakte enkele keren per week brood. Moeder ging elke morgen met een ontbijt naar onze evacués uit Den Haag, de familie Stam. De relatie met hen was kritisch. Ze waren actieve NSB'ers en gingen rond met 'Volk en Vaderland', het partijblad.

Op een morgen lieten ze moeder met haar ontbijt weer onnodig voor de deur wachten. Een officier van het doodskoppenregiment, die in de keuken kwam om gekookte eieren, zag dat. Geïrriteerd trapte hij de kamerdeur van de familie Stam open en gelastte hen terstond de kamer te ontruimen. Luid protest hielp niets en met een kwartier hadden de Duitsers de kamer leeg. Ze gingen deze kamer, gelegen aan de uitweg, benutten als uitgiftelokaal voor voedsel. De familie Stam heeft een heenkomen gevonden bij de familie Flipsen, tegenover ons.

Wanneer de Duitsers aardappels nodig hadden gingen ze de buurt in en even later zat een kring buurvrouwen verplicht aardappels te schillen naast de boerderij. Meerdere mannen werden verplicht eenmansgaten langs de dijk en aan de Waal bij Elings te graven, ook kwam er een zigzag loopgraaf van de dijk naar de Waal.

De Duitsers verwachtten kennelijk van die kant een aanval.

Enkele aanvullingen tussendoor

De difterie heerste in 1944 hier en de Duitsers waren hier ook bang voor, uiteraard zou het voor de militairen een ramp zijn als daar de difterie zou heersen.

De winter in de oorlogsjaren 1942 en 1944 waren strenge winters. We hadden vaak vrij van school omdat er geen kolen waren, we gingen dan op de weg sleeën en we mochten die sleetjes vastknopen aan de groentekar van Schoenmaker uit Zetten.

September 1944

Het 'doodskoppenregiment' vertrok, ook de wachtpost bij de 'Hoge Brug' werd ontruimd. Mijn vader moest daarbij assisteren met paard en wagen, ook Wim Jansen (Wim van Ruth) moest mee. De Duitsers wensten naar Lobith te worden gebracht, Wim van Ruth sprong bij Elst van de wagen en verstopte zich in een sloot, en liep 's nachts naar huis. Later mocht vader ook naar huis en reden de Duitsers zelf, paard en wagen werden enkele dagen later door een Duitse militair teruggebracht.

Rond de 19 september vond vader het te gevaarlijk worden voor moeder om op de boerderij te blijven. We (moeder, let en ik) vertrokken met paard en wagen naar Dodewaard, naar tante Eng en oom Kobus de Haas. We zijn daar een week geweest, elke dag kwam er een patrouille Duitse soldaten langs. Inmiddels was Slijk-Ewijk al bevrijd, vader kreeg een groep van enkele tientallen vluchtelingen uit Oosterhout afkomstig uit de kelders van Bato onder leiding van Van Woerkom. Om al die mensen te eten te geven werden er snel aardappels gerooid. Vervolgens een groot fornuis uit de verlaten wachtpost bij de Hoge Brug opgehaald om te koken. Na korte tijd trokken de vluchtelingen verder naar Herveld en veiling Zetten. Inmiddels kwam de bevrijding van Dodewaard dichterbij, regelmatig waren er brandende vliegtuigen, dan moesten we het keldertje in. Oom Kobus bleef buiten en riep naar ons of het vliegtuig in de buurt zou neerstorten, niet bepaald geruststellend in die benauwde kelder!

Na een week was Dodewaard bevrijd, een buurman bleek een Fiat 500 in de hooiberg verstopt te hebben. Toen hij dat ding weer aan de praat had heeft hij ons daarmee naar Slijk-Ewijk gebracht. Met z'n vieren en volgepakt met bagage kwamen we via de dijk in Dorpsstraat, midden in een militair konvooi. Dit konvooi werd doelwit van een Duitse luchtaanval.

Eindelijk en toch ongeschonden weer thuis!

De boerderij Valburgsestraat en de boomgaard waren vol met Engelse soldaten. Moeder was net op tijd thuis: in de volgende nacht werd broer Wouter geboren op 27 september. De kraamhulp was Jo Rutgers, een mondaine zus van Hendrik en Rie wonend op de Danenberg. Ze vond alle drukte op de boerderij best interessant en bleef broer Wout ruime tijd verzorgen!

Oktober 1944

Het dorp was behoorlijk veranderd in een maand. Bij de boerderijen in de veelal aanwezige huisboomgaard waren militairen gelegerd.

Ze verbleven in tenten die boven een kuil van ca.1 meter diepte was gegraven. Onder andere bij de boerderijen van Frans Geluk, Ries van Leeuwen, Huisman, Weys, Kapelle, Wout van Leeuwen en Janus Gijsberts. Soms tientallen tenten per boerderij. Met buurjongens Johan Meeuwissen (woonde naast destijds Geurts), Jan en Wim Paul hadden we een enerverende tijd. We hoefden niet naar school en liepen vaak op de legerplaatsen, dat leverde snoep en sigaretten op! Na enkele weken had ik meer dan 500 sigaretten, veelal merk Players. De grindwegen waren totaal kapotgereden en de herfst was nat.

Kraamzuster Rutgers kwam nog een groot deel van oktober, ze verbleef ook veel tijd in de radiowagen van de Engelse telegrafist. Ongetwijfeld zal ze goed Engels hebben gesproken daarna.

Van de aardappel- en bietenoogst bleef veel zitten. Er zijn nog oogstploegen ingezet om wat te redden. In de buurt vielen vliegtuigen, o.a. op de Rietkamp aan de Oosterhoutsestraat een bommenwerper en in de Staarte (weiland van Scherpenisse later

Sparreboom) een jachtvliegtuig dat weinig schade had, we hebben daar nogal eens ingezeten. Boerderij Weys werd tijdelijk hoofdkwartier van de 101^e Amerikaanse luchtplandingsdivisie in deze regio. Op de Bonenkamp (land grenzend aan westkant boerderij Weys) werd een opvangplaats voor Duitse krijgsgevangenen gemaakt. Een oppervlak van ca 20 bij 20 meter omgeven met rollen prikkeldraad. Hier werden dagelijks gevangenen in gebracht die dan verhoord werden en daarna naar verzamelkampen gebracht. Overigens hadden de gebroeders Weys in september al enkele Duitsers gevangen genomen, en wielen gewisseld met goede luchtbanden van Duitse voertuigen met oude wielen van hun landbouwwagens.

Op het Oostervelde (achter destijds smederij De Wild, nu Van Galen) werd een vliegveld aangelegd voor verkenningsvliegtuigen. Dit gebeurde door stalen rolmaten op de aanwezige klaver te leggen. Mij was toen beloofd een keer mee te vliegen, ik stond netjes met winterjas op het vliegveld klaar, toen men het toch te riskant vond, jammer. De militairen in Slijk-Ewijk wisselden nogal eens van nationaliteit, eerst Engelse, later Amerikanen en in de winter ook Schotten en Belgen. Slijk-Ewijk had in september ook granaatvuur te verduren gehad, het huis van Bertus Reindertse en Snijders (later Maters) aan de dijk kregen toen treffers. Er waren ook doden en gewonden.

Op 10 oktober 's morgens kregen we bericht dat de boerderij van oom Ries van Leeuwen in brand stond, de Engelse militairen hadden kooktoestellen bij de hooiopslag. Alleen de veeschuur achter het huidige woonhuis en de schuur aan de straat bleven gespaard. Er lag veel munitie in de brandende schuren, vuurwerk.

In november steeg het water in de Waal en Rijn en men achtte de kans groot dat er inundatie zou plaats vinden, evacuatie werd voorbereid en midden november was het zover: vrouwen en kinderen werden met legerauto's opgehaald.

November 1944

Gebruikelijk in die tijd was dat in de lente wanneer de koeien de wei ingingen de stallen werden schoongespoten, daarna de muren gewit en de onderste strook zwartgelakt. In september 1944 bleek dit zeer nuttig.

Tijdens de zware gevechten in Elst kwamen veel vluchtelingen daarvandaan naar Slijk-Ewijk. In de schone koestal van onze boerderij aan de Valburgsestraat 12 waren meerdere families ondergebracht, met zeilen werden daarvoor ruimtes afgescheiden. Onze andere de families Raaphorst en Arissen. Zo was ook de familie Breunissen uit Aam bij Geluk. Met alle militairen erbij een grote drukte.

De Engelse militairen reageerden enthousiast op de geboorte van broer Wouter.

Wederom werd, nu door Engelse officieren, gebruik gemaakt van de voorkamer van

ons huis. Er werd een diner georganiseerd waarvoor moeder met tafelgerei moest helpen. Toen ook de etenswaren op tafel stonden ontdekte zus Iet dat onze kat de eerste gast bleek te zijn, die keurde de sardientjes.

Medio november werden we met vrachtwagens naar de weesinrichting Neerbosch gebracht.

Iedereen werd voor de zekerheid met een grote DDT-spuut behandeld, Dien Derksen had bezwaar: "Ik heb geen luus!". Maar iedereen moest dit ondergaan. Het verblijf in Neerbosch was kort, 2 nachten, daarna met vrachtwagens naar Tilburg.

Daar werden we in de kelders van de AaBe-wolfabriek ondergebracht. We bleven daar circa een week, eten kregen we vanuit een 'gaarkeuken'.

We werden ondergebracht bij de familie Gimbrère, een professor met vrouw en een zoon en dochter. We kregen enkele vertrekken bij deze hartelijke en gastvrije mensen. Mijn vader bleef tot na nieuwjaar in Slijk-Ewijk, daarna kon hij met meerdere paarden naar Appeltern vertrekken via Nijmegen. Daar is hij bij Oom Albert en Tante Riek (zus van ma) gebleven. Oom Ries van Leeuwen zou met zijn huishoudster, Jufvrouw Kraaieveld, later ook naar ons adres komen. De Juf (zoals ze genoemd werd) had, zoals diverse andere dames zich verstopt voor de evacuatie maar moest uiteindelijk ook weg. We hebben het geweldig getroffen met de familie Gimbrère, later bleek ons dat er een straat in Tilburg naar hem genoemd is! We bleven daar tot midden februari 1945, daarna kregen we een lift naar Appeltern waar we tot begin mei verbleven. In Tilburg was broer Wouter vaak ziek, mogelijk was al dat gereis voor een baby teveel. Mijn bezigheden waren het zorgen voor kachelhout.

Zowel in de Betuwe als in Tilburg waren de V1 en V2 geleide projectielen gedurende de evacuatietijd het gesprek van de dag. Duitsland had in deze periode de hoop gevestigd op zijn nieuwe wapens, ze hadden al straaljagers maar vooral de V1 en V2 zouden het getij voor de Duitsers moeten keren. Er werden in totaal 9000 van die raketten op België, Frankrijk en vooral op Londen afgevuurd. Daarvan zijn er 2000 niet op hun doel terecht gekomen. Zowel hier in de buurt als in en om Tilburg kwamen missers terecht. In Slijk-Ewijk viel er een waar nu het woonhuis van Florissen staat.

Daar was in mei 1945 een gat van ca 6 meter diepte met een doorsnee van 20 meter. Het gevolg was dat de huizen van De Wild (Van Galen), Polman (W. Huisman) en J. Huisman platgedrukt werden.

Ook onze boerderij aan de Valburgsestraat was aan de zuidzijde alle pannen kwijt. Deze V1 moet in februari 1945 gevallen zijn. De boerderij Weys had al 2 granaattreffers gehad (hoofdkwartier 101 Airborne!), de rest werd ook door de V1 platgedrukt. Zo'n V1 woog ruim 2000 kg, waarvan de helft dynamiet.

De Overbetuwe was ontruimd, met Lent als centrum ontstond het 'Manneneiland', zo'n 1000 mannen bleven daar achter en vandaar werd achtergebleven vee verzorgd en trokken dorsploegen langs de verlaten boerderijen om het opgeslagen graan te dorsen.

Een deel van de bevolking was naar België geëvacueerd, terwijl Bemmelen, Huissen, Angeren en Doornenburg, onder Duitse bezetting, naar Achterhoek en noord Nederland was verhuisd.

Oorlogsherinneringen van Wim Snijders

In 1943 werd de klok door de Duitsers uit de kerk gehaald.

Wim wandelde over de dijk naar school (het huidige gebouw van gymvereniging ONA). Het was een hele groep uit Loenen: Minie Vink, Jannie en Willie Snijders, Joke en Sannie Jansen van de Loenensedwardsstraat 2, Coba en Agnieta Elings, Wim, Wouter, Janny en Gerrie Bunt, Gerrit en Co Elings en Henk Jansen van de Loenensestraat 4. Ook Grad, Tony en Wim Jansen van de Waaldijk 14 en Gerrit, Jaantje en Cor Elings van Waaldijk 22.

De groep kinderen zag dat Russische krijgsgevangenen de klok uit de toren moesten halen. De Duitsers stonden met geweren op de rug erbij te kijken.

Het galmgat werd losgemaakt (luiken). Met staaldraad en lier naar de dijk gelierd en op de wagen geladen. De klok werd omgesmolten voor kogels, de klok was van brons.

AANTEKENINGEN					
	a	b	c	d	e
GEZINSGROEP	AA				
	AB				
BIJZ. ANKER	AC				
	AD				
CATEGORIE	AE				
GRAAN	AF				
VLEESCH	AG				
WIEL	AH				
AARDAPPELEN	AI				
RODEN	AJ				
	AK				
NO. KOLEN	AL				
WATERLOO	AM				
	AN				
	AO				
	AP				
	AQ				
	AR				
OVERIGE	AS				
	AT				
	AU				
	AV				
	AW				
	AX				
	AY				
	AZ				

TWEDE DISTRIBUTIE STAMKAART		M	N
		462*	Nº 083352
NO. PERSONEN			
NO. DESTE			57348
NAAM		Snijders	
ADRES		Billem Jan	
DAG		16 Jan 1934	
STAD		JAIBURG	
ADRES		Loenensestr. 3 Loenen	

UITGEREIKTE BONKEN E.A. BECHIEDEN					
	a	b	c	d	e
INNOVELLEN	A				
BUWELLEN	B				
DEKORATIE	C				
	D				
	E				
DIKTE	F				
	G				
	H				
BRANDSTOFFEN	I				
	J				
	K				
SCHUWEN	L				
	M				
	N				
RENTEN - BANKEN	O				
	P				
	Q				
	R				
	S				
	T				
OVERIGE	U				
	V				
	W				
	X				
	Y				
	Z				

UITGEREIKTE BONKAARTEN					
	a	b	c	d	e
401			X	X	
402			X	X	
403			X	X	
404			X	X	
405			X	X	
406			X	X	
407			X	X	
408					
409					
410					
411					
412					
413					

Distributiekart van Wim Snijders

Op 21 september 1944 werd Oosterhout bevrijd, er waren echter nog steeds beschietingen vanaf Arnhem naar de kerk. Er zijn veel granaten ingeslagen. De oma van Wim Snijders is daardoor verongelukt. Een voltreffer trof haar. Na de oorlog is hun huis aan Waaldijk 29 afgebrand (waar later de bungalow van Mientje Maters is gebouwd). Mevrouw Miggels woonde op Onderdiepen en is op de deel bij Rijndertse ondergedoken en daar ook verongelukt. Dezelfde nacht kwam het hele gezin van Hent Bouwman (de grootouders van Henk Bouwman van Gebr. Bouwman) bij Wim Snijders senior op de boerderij op de deel schuilen. Het gezin had 13 kinderen. Hier dichtbij vielen gelukkig geen granaten.

Wim Snijders vond op zolder een ijzeren plaatje met jalouzieën, dat een verduisteringsplaatje bleek te zijn voor de fietslamp.

Origineel jalouzieplaatje voor verduistering

trefwoorden	plaat
opschrift / merk	Ingeslagen: "FA KO / TYPE I.L.B. / No 066 / 3".
vervaardiger	FAKO
datering	1940 - 1945
materiaal	metaal, verf
afmetingen (cm)	hg 0,3 / dm 8,0
associatie	Tweede Wereldoorlog, oorlog, bombardement, Rotterdam, verduisteren, fiets, rijwiel, vervoer, verlichting

Oktober/november 1944 werden er vier grote Engelse kanonnen achter de boerderij gezet. De commandopost zat op de deel. Er werd afgeteld en de kanonnen werden tegelijk afgeschoten richting Arnhem. Door het aftellen wisten ze hoe ze tegelijk konden afschieten. Alles trilde en je werd vanop een afstand naar de muur gedrukt.

Familie Verweij uit Zetten met hun kinderen Kees, Lidie en Truus waren ook op de boerderij van Snijders geëvacueerd. Hun zoon Kees is jarenlang postbode geweest in Zetten. Zij sliepen in de bietenkelder.

Er was in die tijd gaslicht op flessengas en elke keer als er een kanon werd afgeschoten slingerde de lamp en ging uit. Dit werd opgelost door een stalen lijn door de kamer te spannen, zodat de lamp meedeinde en niet meer uitging.

Familie van Pommeren uit Homoet (ome Hendrik en tante Lena) hebben met z'n zessen ook tijdelijk bij familie Snijders gewoond. Ook de familie Arissen uit Randwijk woonde in. Het was zo'n grote groep mensen, dat er in twee partijen gegeten moest worden. Eerst de groten en dan de kinderen.

In november 1944 is de hele ploeg geëvacueerd naar België naar het dorp Schenderbeke in de buurt van Geraardsbergen. Minie Vink ging ook mee met haar moeder. De vader van Minie was al overleden. De vader van Wim Snijders bleef hier. In januari 1945 is hij ook naar België gegaan. De groep is een half jaar in België geweest. Vanuit Zetten zat Piet Nab bij Lijbers, hij is ook mee naar Schenderbeke gegaan.

Toen het vliegtuig bij de Noordwal viel zat de familie Snijders bij de dokter en hebben er niets van gezien. Zij hadden allemaal zweren gekregen. Tekorten aan voldoende vitaminen?

De gaarkeuken voor het front van de soldaten had een hele rij grote benzinebranders in de wagenshuur staan (varkenshokken). Daar werd gekookt voor de soldaten aan het front. Soms waren er Engelsen, soms Amerikanen, maar soms ook vreemde figuren.

In de kersenbongerd van Snijders stonden tenten van de Amerikanen. Zij kwamen een keer aanrijden met een varken op een kar achter de Jeep. Het varken werd bij de tenten geslacht en dan was er weer wat te eten.

Oorlogsherinneringen van Jan Geurts

Twee vliegtuigen waren tegen elkaar gevlogen op Eimeren achter de boerderij van Jan Lozekoot. De vader van Jan Geurts (Derk) was commandant van de luchtbescherming. Hij mocht vanaf 18.00 uur de weg nog op, verder niemand. Hij droeg om zijn arm een ovale band van de luchtbescherming. Toen hij de vliegtuigen zag vallen is hij op de fiets de wal uitgegaan en bij Grad van Steven Jansen is hij over het hek geklommen. Engelse of Amerikaanse militairen kwamen met parachutes naar beneden.

Derk Geurts heeft mensen opgevangen en bij Jan Lozekoot in een droge sloot in het riet verstopt. De Duitsers waren al aan het zoeken. Derk had beloofd om 24.00 uur terug te komen. Hij is toen naar Jans en Hent Gijsberts gegaan en regelde dat vliegers konden eten en andere kleding kregen. Daarna ging Derk naar Jan Lozekoot (huurder). Kosterman was eigenaar van de boerderij en een NSB-er. Jan Lozekoot was de vader van Jaantje en Hemke Jansen (de voerman). Derk heeft geregeld dat ze bij Jan Lozekoot konden slapen in het hooi. Overdag kwamen ze gecamoufleerd naar Jan thuis theedrinken.

Na drie dagen kwamen de Engelsen met tanks om te bevrijden en toen heeft Derk gezorgd dat de vliegers mee konden. De namen van de vliegers zijn in een schrift geschreven voor ze vertrokken. Na de evacuatie was alles hier weg. Derk met broer en neef Toon bleven hier. Treinen werden beschoten, dus vader liet niemand meer gaan. Nog een nichtje (Lina) bleef ook hier.

Lina was de dochter van Bart Miggels. Bart Miggels was de broer van Knillis. De rest van de familie was naar Tilburg geëvacueerd. Derk verzorgde met Det en Toon Geurts de koeien en de varkens die er nog waren.

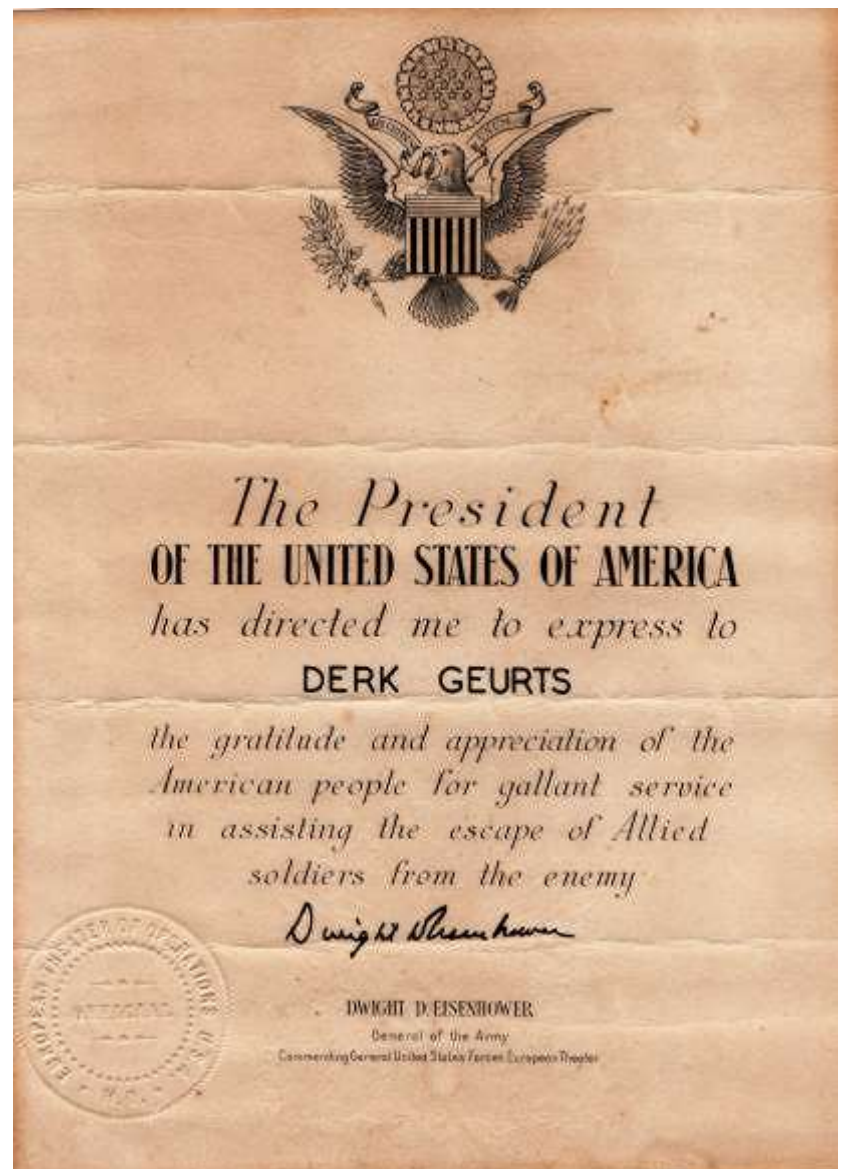
Derk had een bakker in Tilburg geregeld, daar heeft de familie de rest van de oorlog gezeten in De Leonstraat 13. Vader met Det bleven ook in Tilburg.

De mensen van het Mannen moesten ook evacueren.

Na de oorlog bleek dat de piloten de oorlog overleefd hadden.

Het getuigenis is gesonden aan
 Derk Geurts
 als een teken van dankbaarheid en
 erkenning voor de hulp gegeven aan
 reekleden soldaten en piloten van
 het Britsche Gemeenebest, waardoor
 zij in staat waren den vijand
 te ontsnappen of gevangeneming
 te ontgaan.
 Maanvloed Lucht Commandant
 Derden Wondigste het hoogste
 Commando van de Geallieerde
 Luchtkrachten.

Derk kreeg bericht van een officiële instantie en kreeg als dankje een oorkonde van Churchill en Eisenhower.

Van alles van vroeger

Dini Huijbers

In deze Oud Neis staat veel over de oorlog, dan zou je denken dat daar wel een oorlogsrecept bij hoort. Er zijn echter de laatste paar Oud Neis-en al een paar keer oorlogsrecepten geplaatst, dus leek het me leuk om iets heel anders te plaatsen.

De excursie in dit jaar vond plaats in onze mooie Betuwe, dan is het toch toepasselijk om een oud Betuws recept te gaan zoeken. Dat is best gelukt. Ik heb een paar hele oude Betuwse recepten gevonden, namelijk Appelenpap uit de Betuwe en ouderwetse Kersenpap.

De recepten komen van internet.

Appelenpap uit de Betuwe

Ingrediënten voor 6 personen

750 gram zure appels

300 gram bloem

2 liter karnemelk,

bruine suiker

Bereidingswijze:

Maak appelmoes van de geschildte en van klokhuizen ontdane appels.

Vermeng intussen de bloem met de karnemelk tot een gladde pap en giet die al roerend bij de appelmoes. Laat alles nog even doorkoken. Dien de pap op en laat ieder naar smaak bruine suiker toevoegen.

Nogmaals een appelentip:

Als je niet wilt dat je aardappelen uitlopen, leg er dan een appel bij.

Ze blijven dan veel langer goed.

Ouderwetse kersenpap

Ingrediënten voor 4 personen

750 gram Betuwse kersen

boter of margarine

2 eetlepels kaneel

1 liter karnemelk

70 gram bloem

50 gram bruine suiker

1 borrelglasje brandewijn

Bereidingswijze:

Was en ontpit de kersen. Laat ze in de boter of margarine zachtje stoven en bestrooi ze met de kaneel. Ondertussen de bloem losroeren met 1 dl koude karnemelk en met de rest van de karnemelk verdunnen. Verhit de karnemelk al kloppend met een garde, tot tegen de kook aan, op een laag vuurtje. De karnemelk laten binden, maar laat het niet koken. Verdeel de pap over diepe borden. Roer de bruine suiker en brandewijn bij de kersen en schep in ieder bord een flinke lepel kersenpap. Je kunt het zowel warm, koud als lauw eten.

Sponsoren

Deze Oud Neis is mede mogelijk gemaakt door:

**Assurantiekantoor
Derksen B.V. te Oosterhout
M.H.A.A. (Ria) Derksen**

**Grafisch Bureau A & K
te Andelst**

Op goede gronden

Rabobank

Bosland adviesbureau
Waldijk 24
6677MB Slijk-Ewijk
0481-482556
bosland@wxs.nl

Voor al uw bos > 100 ha

**Hier had uw advertentie
kunnen staan!**

't kum lich goed!